Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 39 (11837) | 1982 чылдың февраль 16, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

«Коммунизмниң хереки» совхозтуң № 2 хойжу бригадазының хойжузу Доржу Диикпеевич Монгуштуң коданында төрүүр 550 хой бар. Ам ында чымыштыг иш—хой оолдаашкыны кидин түлүк эгелээн.

— Хойларывыс бо айда-ла колдуунда түлүктей төрүүр ужурлуг. Сөөлгү хүннерде харның кылын чагганындан хойнуң одары бергедеп турган чүве. Совхозтан тракторлар чорудуп берген, олар далбый тыртып ажылдап турарлар. Ам байдал экижээн. Аал чоогунда одарларны моон соңгааргы үеге камнап арттырып алган, кодандап ырак одарларда кадарып турар мен —деп, дуржулгалыг хойжу чугаалай-дыр.

Д. Монгуштуң коданында ам 70 ажыг хой оолдаан, оларның чаш төлү онча-менди. Кадарчының уруглары сакманчылар боор, эрестиг ажылдап турар.

ЧУРУКТА: сакманчы Любовь Монгуш.
М. КАЛЧАННЫҢ фотозу.

ШКОЛА ДИРЕКТОРУ

Партияның XXVI съездизи совет школаның мурнунга чаа бедик негелделерни салган. Школага өөредилгениң, күш-ажыл болгаш аажы-чаң кижизидилгезиниң шынарын бедидери, өөредилгениң амыдырал-биле холбаазын херек кырында боттандырары, ниитилелге ажыктыг күш-ажыл кылырынга өөреникчилерни белеткээрин экижидери башкыларның болгаш өөреникчилерниң ажыл-ижиниң түңнелдерин ёзу барымдаалап үнелээрин болдурбазы — бөгүн улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының мурнунда чугула айтырыглар болур.

Бо сорулгаларны шиитпирлээринге чырыдыышкынның бүгү ажылдакчылары киржип турар, оларның иштинде школа директорларының ролю онза бедик. Директорнуң ажылы нарын, чогаадыкчы болгаш хөй талалыг. Башкы бодунуң дорт удуртукчузун кижизиг, эвилең ээлдек, кижи бүрүзүнге бир дески кичээнгейлиг болурун күзээр. Башкылар-биле кады школа директору школачы бүрүзүнүң салым-чолу дээш, ол бир дугаар класстан эгелээш оону доозуп эртем чедип, амыдыралче үнгүже чедир харысалгазын кажан-даа кошкатпас.

Бистиң республикавыста 1981—1982 өөредилге чылында 156 школа бар. Оларның иштинде 101 ортумак, 31 сес чыл школазы кирип турар. Бүгү школалар чогуур эртемниг болгаш ажыл стажтыг удуртукчулар-биле хандыртынган. Оларның аразында үр чылдарда ажылдап, аныяк өскенни өөредир болгаш кижизидер ажылга багай эвес түңнелдерни чедип ап турарлар хөй. Кызылдың № 14 школазының директору Л. А. Галактионов чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, школа коллективин хөй чыл иштинде удуртуп келген. Директорнуң болгаш ооң оралакчыларының аразында ажыл кончуг тода хувааттынган. Ындыг чорук школаның иштики хыналдазын чедиишкинниг боттандырарынга таарымчалыг. Коллективте чаңгыс демниг, ажылгыр, бот-боттарын хүндүлежир болгаш билчир байдалды тургусканы, оларның эки түңнелдиг ажылдап турарының база бир чажыды. Школаның башкылары болгаш ажылчыннары Леонид Александровичини чүгле удуртукчузу эвес, чогуур үезинде ажыктыг арга-сүмени бээр, четпестерни болгаш частырыгларны кады чайладыр чоок өңнүү кылдыр санап турарлар.

Ук директор боду башкылап турар эртемин ханы билир, ооң кичээлдери өскелерге кезээде ажык. Ооң ажылынга харысалгазы болгаш ажылдаарының байдалы башкыларга үлегер боор турар. Школада өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың материалдыг баазазын экижидеринче доктаамал кичээнгейни салып турар болгаш 34 өөредилге кабинеди чогуур деңнелде дериттинген. Школа кабинет системазы-биле өөренип турар. Школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажылының арга-дуржулгазы-биле республиканың башкылар билии бедидер институдунга келген башкылар болгаш школалар удуртукчулары күзелдии-биле таныжып турарлар.

Өвүрде Зинаида Байыровна Донгактың удуртканы Солчур ортумак школазының коллективи хөй-нийти-биле кады өөреникчилерни күш-ажылга болгаш аажы-чаңга кижизидеринге база ада-ие ортузунга башкылал суртаалын чедимчелиг чорудуп турары-биле ылгалып турар. Школада ада-иелерге лекторий доктаамал ажылдап, аңаа өөреникчилерни өг-бүлеге шын кижизидериниң дугайында солун лекцияларны башкылар болгаш өске-даа чалаттырганнар номчуп турар. Школаның башкылар коллективи кедээ Совет, совхозтуң партkому болгаш дирекциязы-биле кады холбаалыг ажылдап, уруг-дарыының кижизидилгезинче кичээнгей салбас өг-бүлелерни болгаш корум-чурум үрээринге сундулуг хире ээзээ уругларны кичээнгейге ап, оларның-биле ажылды чорудуп турарлар. Бо бүгү хемчеглер өөреникчилерниң корум-чурум үрээр чоруун болдурбайн турар.

Үстүнде адаан эштер ышкаш, чедиишкинниг ажылдап турар өске-даа школа удуртукчулары республиканың школаларында хөй. Оларга Улуг-Хемде Ийи-Тал 8 чыл школазында Тыва АССР-ниң алдарлыг башкызы В. О. Павуу-Сүрүңнү, Кызылдың № 2 ортумак школазында РСФСР-ниң алдарлыг башкызы З. С. Кууларны, Каа-Хемде С. К. Тока аттыг Сарыг-Сеп № 2 ортумак школазында Октябрь Революциязы орденниң эдилекчизи С. М. Достайны, Барыын-Хемчикте Ак-Довурак № 2 ортумак школазында П. Д. Сундуковааны болгаш өскелерни-даа хөйү-биле адап болур.

СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1981 ч.) Пленумунга Л. И. Брежневтиң ажыл-агыйга удуртулганың стилин болгаш методун сайзырадыр дугайында негелдези чырыдыышкын ажылдакчыларынга, ооң иштинде школа директорунга долузу-биле хамааржыр. Ооң мурнакчы дуржулга, амгы педагогика эртеми, коллективтиң ажыл-чорудулгазын организастаары болгаш эртемниг анализтиң методтары-биле чогуур деңнелге чедир чепсегленген болур ужурлуг.

Школа директорунга Л. И. Брежневтиң «Катап тургузуушкун», «Кур чер», «Сактыышкыннар» деп номнарында удуртулганың стилиниң дугайында болгаш частырыг чок шиитпирлер, түңнелдер хүлээп алырда улус чон-биле сүмележириниң ажыктыының дугайында бодалдары онза үнелиг. Ылаңгыя башкылар, уруглар, ада-иелер болгаш хөй-нийти-биле ажылы холбашкан удуртукчуга далаш, чиг түңнелдер болгаш үнелел кылыры онза айыылдыг.

Бистиң үевис удуртулганың эртемге үндезилеттинген деңнелин бедидерин негеп турар. Бо сорулганы шиитпирлевишаан, директор коллективтиң бүгү кежигүннеринге хүлээлгезин шын хуваар ужурлуг, школаның өөредилге-материалдыг баазазын эң-не ажыктыг ажыглаар дээш сагыш салыр. Директорнуң ажылында соңгаарладып болбас ажыл-херектер-ле хөй. Ынчалза-даа ол хүн бүрүнүң хөй оонак айтырыгларынга алыспайн, башкылар, өөреникчилер коллективи-биле, ниитизи-биле школаның ажылында перспективаларны кажан-даа утпаза чугула.

ССРЭ-ниң 60 чылынга— 60 шалыпчы неделя

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

КЫЗЫЛ ТУККА ТӨЛЕПТИГ

Чөөн-Хемчик районнуң «Алдан-Маадыр» совхозунуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, он бирги беш чылдың баштайгы чылын чедиишкинниг дооскан. Алдан-маадыржылар күрүнеге сүт садар планын 107,6, эътти 101,3, дүктү 100,7 хуу күүсеткен.

Чер ажылының талазы-биле тараанның ниити чылдазын 2128 тонна чедирген, бир гектарга опаштыр ортумаа-биле 10,4 центнер дүжүттү ажаап алган. Төрүүр 100 баш хой, өшкүге опаштыр 97 хураган, анайны доруктурган. Оргу-Шөл, Чечектиг хойжу бригадалары тус-тузунда 100 баштан 102 болгаш 106 хураганны алгызаан. 12 малчын 100—116 чедир анай, хураганы менди өстүрген.

Ниитиниң малын кыштап хүр-менди ажырар сорулга-биле эрткен чайын социалистиг чарышты сигенчилер ортузунга дээштиг-биле организастап турган. 3146 тонна сигенни кескен. Омск областан 400 тонна, совхозтуң бодунуң шөлдеринден 1496 тонна саванны белеткээн. Будук-бүрүну 325 тонналы кылып, силосту 2151 тонналы, сенажты 684 тонналы салган.

Совхозта мурнакчыларның саны көвүдеп турар. Оларга Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры хойжу Д-Н. Н. Ооржак, суггатчылар А. К. Кызыл-оол, Д. Т. Ондар, Н. С. Монгуш, хойжулар Сүрүң-оол Монгуш, Сөкен-оол Ондар, Шолбан-оол Ооржак, Маадыр-оол Ооржак, саанчылар Алефтина Ондар, Сереш Донгак, Чокпак Сарыглар, Очур Ооржак, механизаторлар Эрес-оол Монгуш, Хопуй-оол Ондар, Маадыр-оол Ховалыг болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Сөөлгү чылдарда совхозтуң удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери суггаттыг черниң дүжүдүн бедидеринче, хөй болгаш чаңгыс чылдыг сигеннерниң тарылгазынче кол кичээнгейни салып, мал чеминиң курлавырын тургузар дээш ажылдап келген. Гектар бүрүзүнден бедик дүжүттү алыр дизе, чайгы суггатты шын организастаары чугула. Келир чылдың дүжүдүн магадылаар дээш, хөй чылдыг сигеннерниң күскү суггадын бүгү шөлдүң 60—70 хуузунга эки чорудуп турары-биле бедик дүжүттү ап турар.

Чайгаар үнген сиген шөлдерин албан организацияларга болгаш малчын бүрүзүнге тус-тузунда быжыглаан турган. Олар ол черлерниң сугарылгазын болгаш ашталгазын боттары чорудуп келген. Ооң түңнелинде бедик дүжүттү алган.

Белеткээн сигенниң шынарынче эрткен чылын онза кичээнгейни салган, эки түңнелди совхоз чедип алган. Анализке дужааттынган бүгү сиген шуптузу класстыг болган. Ынчангаш 10703 рубльди сигенчилерге немей төлеп берген.

Республиканың бүгү малчыннарынга «Алдан-Маадыр» совхозтуң малчыннары 1981—1982 чылда кыштаглаашкынны организастыг эрттирип, малдан алыр продукцияны көвүдедир болгаш күрүне планнарын күүседир талазы-биле кыйгырыгны үндүрүп, бедиткен хүлээлгелерни алган. Ону херек кырында боттандырар дээш, бүгү фермаларга, хойжу бригадаларга болгаш күш-ажылчы коллективтерге кыштаглаашкынның эгезинден тайылбыр-массалыг ажылдарны доктаамал чорудуп турар.

Малчын коданнарга, фермаларга чурттакчылыг суурларның агитквартираларын болгаш албан организация черлерин быжыглаан. Олар хамаарышкан черлеринге шеф дузазын чедирип турар. Хойжу бригадаларга, фермаларга ай санында малчыннарның хуралдарын эрттирип турары чаңчыл апарган. Малчыннарның культурлуг болгаш амыдырал негеделдерин хандырып, эмчи дузазын чедирип, садыг, кино, концерт дээш ышкап чүүлдерни комплекстиг чорудуп турар.

Бо хүннерде мал чеминиң камгалалынче онза кичээнгей салган. Ону шын чарыгдаарының айтырыын шыңгыы контрольга тургускан. Бригадаларда, фермаларда улусчу контроль постулары ажылдап турар.

Мал чемин зоотехниктиг рацион барымдаалап, малчыннарга тускай акт ёзугаар берип турарын организастааны эки. Сүт-бараан фермаларында мал чемин болбаазырадып бээр механизмнер ажылдап, саваңны хээндектээш, ылбырадып, янзы-бүрү минералдыг бүдүмелдерни холуп бериптурары-биле ооң хоолулуг чоруу бедээн.

Хойну чылыг суг-биле суггарар айтырыг шиитпирлеттинген. Зоотехниктиг норма ёзугаар 190 сакманчы херек, ам бо хүннерде 169 сакманчы ажылдап турар.

1981 чылда алдан-маадыржылар боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин бүгү көргүзүглер аайы-биле чедиишкинниг күүсеткен, совхозтар аразынга организастаан социалистиг чарышка тиилекчи болуп үнген. СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң, райкүүскомунуң, кедээ ажыл-агый профэвидел болгаш ВЛКСМ райкомнарының шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Ынчангаш он бирги беш чылдың ийиги чылында боттарынга алган социалистиг хүлээлгезин күүседир, ССРЭ-ниң 60 чыл болур оюнга күш-ажылчы белекти уйужаар дээш, алдан-маадыржылар күженишкинниг ажылдап турар.

Н. ДАЖИНМАЙ.

Хүннүң медээлери

НАЙЫРАЛДЫГ КОЛЛЕКТИВТЕ

«Билир болзуңза, өскелерни өөрет» деп девиз-биле Кызылдың даараныга фабриказы ажылдап турар. Ооң 100 ажыг ажылдакчылары коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты эдилеп чоруур. Бүдүрүлгениң шалыпчылары А. Хольшина, Л. Дартан-оол, Э. Монгуш, З. Сарыглар, В. Шемек олар бо чылдың ийиги чартыының үлүүнге кииришкир ажылдап турар.

Найыралдыг коллектив бирги кварталдың планын ажыр 3000 рубльдиң продукциязын бүдүрген, 2000 киловатт-шак электри энергиязын камнап алырын хүлээлгезинге алган.

В. БАРМИН.

ШАЛЫПЧЫЛАР

ССРЭ-ниң адаан чылын төлептиг уткуур дээш «Мурнакчы» совхозтуң сарлык кадарчылары коммунист К. Хертек, С. Хертек, А. Салчак, К. Ооржак, А. Оолак олар эрткен чылда төрүүр чүс башка опаштыр 86—89 бызааны онча-менди доруктуруп өстүрген, социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар.

Бо кышты олар база хүр-чаагай эрттирип, чүс баштан-на 82 бызааны, бир сарлыктан-на 155 грамм дүктү алырын база кижи бүрүзү 15 тонна сигенни белеткээрин хүлээнгеннер.

А. КАНЧЫЫР.
Бай-Тайга район.

БЕЛЕНИНИҢ ШУГУМУНДА

Часкы хову ажылдарынга техника септелгези Чөөн-Хемчик районнуң совхозтарында чоруп турар. Тус-тус ажыл-агыйларының аразында чарыштың мурнуку одуруунда — «Искра» совхоз. Ында техника септелгези шалыпкын чоруп, часкы кампанияга үлүүн киирер техниканың 89 хуузу септеттинип ажыл-агый бо үеде планныг даалгазын ажыр күүсеткен.

Септелгеде хаара туттунган механизаторлар күчүлүг «Кировецтерниң» шуптузун белениниң шугумунга тургускаш, аппазыннарны, сеялкаларны болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарын бүрүн септеп дооскан.

Н. ОЛДЫРЕВ.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ЯХРОМА. Москва областың «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг Яхроманың совхоз-техникуму чоокта чаа 500 ажыг аныяктар өөренип дооскан.

Яхроманың совхоз-техникуму — кедээ ажыл-агыйның чуртта эң улуг ортумак өөредилге чери. Техник-механиктерни, техник-электромеханиктерни, гидротехниктерни, зоотехниктерни, агрономнарны ол техникум белеткеп турар.

Агрономияның чаагайжыдыр туттунган хоорайында амгы үеде ийи муң оолдар болгаш кыстар өөренип турар. Ооң бот-өөредилгелиг салбырында 400 кижи бар. Совхоз-техникум чүгле өөредилге чери эвес, харын-даа бедик оруглалыг улуг ажыл-агый болуп турар. Ооң бригадалары, мастерскайлары — практика-биле сырый холбаалыг лабораториилар-дыр.

Студентилер чүгле өөренип, ажылдап турар эвес, спорт хемчеглеринге база идепкейлиг киржип келген. Спорттуң 16 секциялары, Культура бажыңының чанында бот-тывынгыр уран чүүлдүң хөй бөлгүмнери ажылдап турар.

ЧЕБОКСАРЫ. Чувашияның колхозтарының болгаш совхозтарының төптеринге амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелерин улам хөгжүдүп турар. Соодукчуларны болгаш хеп чуур машиналарны септээр чери «Гигант» совхозтуң төвүнге ажыткан. Амгы үеде автономнуг республикада сервис кылыр 320 бүдүрүлгелер ажылдап турар. Ындыг бүдүрүлгелерни он бирги беш чылда бүгү ажыл-агыйларның төптеринге тургузар сорулга салдынган.

ЦЕЛИНОГРАД. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болурунга тураскааткан кинофестиваль область төвүнде эгелээн. «Черде» деп документалдыг кинону фестивальдың ажыдылыышкынынга көргүскен. Кинодокументиниң маадыры — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Л. М. Картаузов.

«Родина» совхозтуң тараажылары бодунуң чаңгыс чер чурттуун Казахстанның Маресьеви деп адап турар. Фашизмге удур тулчуушкунга Л. М. Картаузов ийи будун оскунган. Ынчалза-даа маадырлыг дайынчы тайбың күш-ажылдың хүннеринде тракторну болгаш комбайнны башкарып, Төрээн чуртка хөй тарааны өстүрүп берип турар. Ооң дайынчы болгаш күш-ажылчы маадырлыг чоруу аныяктарга чаагай үлегер болуп турар.

(СЭТА).

КЫШТАГДА ЧЫМЫШ

Репортаж

Кышкы эртен. Ак-Кара-Сугнуң унун куду сырын хат чыварлаан. Хой кажаазының хоолай дүндүктеринден үнген бус ырактан-на көстүп келир.

Эрес-оол Ховалыг даң караңгызында-ла бажыңындан үнгеш, хой, хураган кажаазының чанынга барып, дыңнаалагылаан. Ында хойларның думчуктары шужулеп, кегженирп дыңналган. «Хүнзедир хар эшкенпен, чер оъттаар кужурлер удуп алаан» деп, малчын иштинде бодангаш, эртен, кежээ электри чырыы кыпсып ажылладыр моторжугажынче углай кылаштапкан. Дузалакчы малчын Монгуш Сотпа ооң чанынга бо келген.

— Аа, сен база туруп келдиң бе, эр-хей! Бо дүнеки дежурный сен болгай сен. Олча бар болду бе? Чаш хураганнарывысты хайгаарадың бе?—деп, Эрес-оол Опанпоолович демгизинден айтырган.

— Үш хой төрүдү. Хураганнарын нелеринге кургаттыр чылгадып, аа судун эмзиргеш, чаш хураганнар турар черде аппарып кагдым. Мал ажылының мындыг чымыштыг үезинде уйгу-даа келбес чүве-дир — дээш, Сотпа бажыңынче углай кылаштапкан.

Мотор ажылдай берген. Кажааларда, бажыңнарда электри лампалары чырый берген. Кыштагда эртенги чымыш хайныгып эгелээн.

Хүн даг бажындан көдүрлүп чорда, Монгуш Сотпа инчеэн дергилээш, хойларны одарже үндүрүп, аъттаныпкан...

Бо беш чылдың ийиги чылында эки үре-түңнелдиг ажылдаар, ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуур дээш берген сөзүнге ээ болуп, «Большевик» совхозтуң малчыны Эрес-оол Ховалыг кызымаккай ажылдап турар. Ол төрүүр 100 хойдан 100 хураганны камгалап, хой бүрүзүнден 2,5 килограмм дүктү кыргыышкынын хүлээнген.

А. ДОНГАК.
Чөөн-Хемчик район.

МАЛЧЫННАРГА ДУЗА

«Торгалыг» совхозта төрүүр 14450 хой бар, шаар малдың оолдаашкыны үргүлчүлевишаан. Чозада хойжу бригаданың төрүүр хоюнун 47 хуузу оолдапкан. Балдан Кировтуң, Ортун-оол Кууларның, Виктор Билчээкейниң кыштагларында тус-тус аайы-биле алырга 210—227 хой төрээн, Дөрбет-оол Түлүштүң коданында 278 хой оолдаан.

Сакманчылар Зоя Бегзи, Зоя Санчат-оол, Лариса Болат-оол, Дина Сандык, Даринчык Дадар, Валентина Маадыр-оол болгаш өскелер-даа кызымак ажылдап, тус-тузунда 60—80 хураганны доруктуруп өстүрүп турар.

Сөөлгү үеде Торгалыгның девискээринде улуг хар чагган, орук харылзааны үстүп турар. Ынчангаш МТМ-ниң машина-техниказын кыштагларже орук үндүреринче, одарларны далбыйлаарынче углаан. Чамдык малчыннарга немелде күштү катпан, сакманчыларны чечелээн. Торгалыг ортумак школазының башкылары, өөреникчилери кыштагларга улуг дузаны чедирип турар. Олар Кунгаа Болат-оолдуң, Кончук Даш-оолдуң, Мария Кууларның, Зоя Бадыраваның хой, хураган кажааларының көржениң хоорун берген.

Ниитиниң малының чаш төлүн онча-менди камгалап алырының шалыпчы күш-ажылы уламчылавышаан.

Д. НАЙГЫН-ООЛ.
Өвүр район.

Ферма кыштаглаашкында

АЖААЛДА ЧОКТА

«Торгалыг» совхоз—республикада улуг ажыл-агыйларның бирээзи. Мында сүт-бараан фермазы бар. Ында 130 ажыг инекти саап, чылда 40—50 тонна сүттү күрүнеге садып турар. Ынчалзажок коллектив чыл планы күүседирде, бо-ла бергедей бээр болгаш совхозтуң удуртукчулары чайгы, күскү үелерде чоппан саржаг садып, чедир албаап сүдүнүң орнунга дужаары чаңчыл болган. Мынчап турган, чыл планын мөлдүк-калдык күүседип алыр.

Ооң бир кол чылдагааны саар инектерниң үнсаазынын база ону экижидер ажылдың багайында. Ооң ангыда, малдың ажаалда-чемгерилгезин багай организастап турарында. Фермада бодунун чемнер ылбырадыр цех бо хүнперге чедир кылдынмаан. Районнуң-даа харысалгалыг ажылдакчылары, совхозтуң-даа удуртукчулары ону кылдыртыр дугайында айтырыгны шиитпирлевейн келген. Ынчангаш курлаг кулузун, сигенни инекке үндүр октап бээр азы ховуже сүрүптер бо-ла. Кежээ кээрге, оларның эмиин чеже-даа шөйбелээрге, чүү үнер боор!

Ол ышкаш бода мал бригадирлери, инек кадарчылары күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, отчёт-учётту сандаратпан. Чамдык кадарчылар хөй оре-самчыгдал-даа кылгылаап боор турар.

Амгы үеде фермада 130 ажыг улуг инек, 90 ажыг молдурга, эрткен чылдың 90 ажыг бызаалары кыштап турар. Оларның байдалы база-ла шоолуг эвес. Өлүп хоран-даа турарлары бар. Ынчангаш фермаже кичээнгейни күштелдирип, ажыл-херекти экижидериниң хемчеглерин соңгаар четпайн ап чорудары негеттинип турар.

Ол ышкаш фермада ажылдап турар ажылчыннарның, кадарчыларның амыдырал хандырылгазын экижидеринче кичээнгейни салыры совхозтуң дирекциязындан, парткомундан, ажылчын комитеттен негеттинип турар.

К. ДОНГАК.
Өвүр район.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты Бии-Хем районнуң күш-ажылчы коллективтери калбарткан. Ооң түңнелинде район бараанныг продукция бүдүрериниң болгаш ону сайгарарының опеалдазын январьда ажыр күүсеткен.

Туранның хлеб заводунуң коллективи эки ажылдаан. Январьда 140 тонна хлеб-булка кылыглары бүдүрер турган, 27 тонналы херглекчилерге ажыр берген. Ол болза эрткен чылдың ол үезинде деңнелинден 22 хуу хөй.

Бүдүрүлгеде хожудап турар бригада чок. Ч. Маадыының, М. Лихачёваның удурткан бригадалары күш-ажылчы чарыштың мурнуку одуруунда чоруп орар.

Бистиң корр.

...Даштыкыдан сөөлгү медээлер...

ИИИ ЧУРТТУГ ТУРУЖУ

ВАРШАВА. Венгр Улус Республиканың даштыкы херектер министри Ф. Пуйяның Польша Улус Республикага албанныг аян-чоруу доозулган. ССРЭ-ге, Польшага болгаш социалистиг өске-даа чурттарга удур президент Рейганның болгаш барыын талакы чамдык күрүнелерниң өөскүткен өжээтен кампаниязын кады кылган дыңнадыгда шыңгыы буруу шапкан.

Тайбыңның камгалаар чаырлышкынны хаңыладыр, чепсегленишкинни дүжүрер херекке доктаамал күженишкиннери дээш Совет Эвилелинге өөрүп четтиришкинин ПУР-нуң даштыкы херектер министри Ю. Чиректиң, ВУР-нуң даштыкы херектер министри Ф. Пуйяның ат салтаны дыңнадыгда илерегейлээн.

БУРУУ ШААП ТУРАР

ХЕЛЬСИНКИ. Тайбың айтырыгларын өөренип көөр талазы-биле Финляндияның институдунуң директорунуң оралакчызы профессор Р. Вяюринен медеглел кылган болгаш химиктиг чепсектиң чаа хевирлерин бүдүрүп эгелээр дээн АКШ-тың планнарын шыңгыы буруу шапкан. Химиктиг чепсектиң эң чаа болгаш кедергей айыылдыг хевирлерин бүдүрүп эгелээр дугайында Рейганның администрациязының шиитпири—халапче ээлчеглиг базым-дыр деп, профессор чугаалаан.

АКШ-ТЫҢ АЙЫЫЛДЫГ ПЛАНЫН КЫҢЧЫКТЫРБАС

ХАНОЙ. АКШ-тың амгы президентизи Р. Рейган эрге-чагыргага кирген дораан-на химиктиг дайынга белеткенип эгелээн деп, ВИА агентствозу демдеглээн. Совет Эвилели болгаш Вьетнам химиктиг чепсекти «ажыглап» турар деп хоозун нүгүлдээшкинин АКШ-тың президентизи кылбышаан, сөөлгү үеде химиктиг чепсектиң чаа хевирин массалыы-биле бүдүрериниң планнаан. Эртемденнерниң санап көргениниң ёзугаар алырга, химиктиг чепсектиң «Бинар» деп чаа хевири кижилерниң амы-тынынга нейтроннуг чепсектен дудак чок айыылдыг. АКШ-тың дерзии планын кыңчыктырбас дээш американ империалистерниң дайынзырак хөделиишкиннеринге удур шимчээшкинни бүгү чурттарга калбартыры эргежок чугула деп, агентство демдеглээн.

Ю. МЕЛЛЕМАННЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БОНН. Германияның Хостуг демократтыг партиязының бундестагта бөлүүнүң төлээлекчизи Ю. Меллеман медеглел кылган болгаш химиктиг чепсекти эндере бүдүрериниче угланган АКШ-тың планнарың шыңгыы шүгүмчүлээн. «Кызыгаарлаттынган» химиктиг дайынны Европага чорудуп болур дугайында американ президентиниң дайынзырак медеглели Барыын Европаның улустарының үндезин эрге-ажыктарынга өөрүшкек болуп турар-дыр деп депутат чугаалаан.

СОЛУН СОЙГАЛАП ИЛЕРЕТКЕН

ПАРИЖ. АКШ-тың президентизи Р. Рейганның болгаш НАТО-нуң дайынзырак хөделиишкиннери — делегейниң амгы дүшкүүрлүг чорууның кара чаңгыс кол чылдагааны болуп турар деп, «Юманите» солунунуң политиктиг хайгаарачкызы Ив Моро бижээн. «Кызыгаарлаттынган» ядролуг дайынны Европага чорудуп болур дугайында айыылдыг болгаш араатанзыг медеглелди Рейган чоокта чаа кылган турган, а «кызыгаарлаттынган» химиктиг дайынны Европага чорудуп болур дугайында медеглелди Рейган ам кылып эгелээн. А химиктиг чепсек — нейтроннуг чепсек-биле дөмей: а кажан ону ажыглаан сөөлүнде бүгү дириг амытаннар кырлып калыр, а материалдыг чүүлдер бүдүн артар деп американ генералдар санап турар.

ЧАЗАКТЫ ДЕТКЭЭН

ЛОНДОН. Национал чаңгыс эптиң шилчиишкиниң чазаан деткээн массалыг чыскаалдар Чадтың найысылалынга болганын Рейтер агентствозунуң корреспондентизи Нджаменадан дыңнаткан. Чадтың айтырыын чүгле ооң чону шиитпирлеп болур деп, чазактың баштыңы Г. Уэддей медеглээн.

(СЭТА).

Национально-краеведческий отдел

Депутат булуңу

ЭЛБЕК СҮТТҮҢ ЭЭЗИ

Шаанда Кызыл-Тайганың Делег-Хөл, Ире-Өй, Чолалыг-Ховузу ышчаар чурттап чораан хөй уругларлыг Сарыглар Шожал деп ирей бар. Кады-кожа аалдары ооң уругларының ажылга кежээзин кайгаар чүве.

— Хамык ужур ашактың бодунда болбас ийикпе. Тостостуң соогунда безин уругларын кушту даңында тургузаар ирей-ле болгай. Ажы-төлдү чажындан-на ажылга кежээ кылдыр өөредип алырга, сеткилинде барып боттарынга-ла эки болур чүве-дир ийин — дижип, ооң кожалары бо-ла чугаалашкан олурар.

Хуу ажылдыг кешкүн араттар мал-маганын кадып, коллективтиг ажыл-агыйны тургузуп эгелээн үеде Кызыл-Тайга сумузунга эң-не баштай анаа кирген араттарның бирээзи Сарыглар Шожал болган. Боттуң каш малы чеже-даа харамнанчыг болза, хөйнүң эдээнден туттунмас болза, алызында барып кеди чок деп чүвени амыдыралда хөйнү көрген кижи кайын эндээр. Ол Кызыл-Тайга сумузунуң, ол суму дүшкен соонда Хөндергейниң колхозунуң хоюн каш чыл улаштыр малдап келгеш, пенсияже үнген соонда сезен хар ажып чораан мээн.

«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының мурнакчы саанчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Кушкаш Каң-оол — Шожал ирейниң уругларының ортузу. Ол чажындан тура-ла улуг акылары — Бора, Сүге суглары эдерип, Шивилигниң тайгаларындан сыралар ужуруп, Шыдаактың, Корганның сыннарынга өшку, хой кадарып өскен болгаш кадыг-бергеге бичииинден-не дадыккан. Кушкаш сес класс дооскан соонда кырган ада-иемге дузалажып, оларның кадарган малын көржүр кижи мен дээш ажылдап эгелээн.

Кушкаштың амыдыралынга уттундурбас үе — 1958 чыл болган. «Кижи өзер, кидис шөйлүр», деп чоннуң чугаалажыры ышкаш, аныяк кыс ол чылын ада-иезинден ангыланып, тускайлаң өг-бүлени тудуп, чурттай берген.

— Оон бээр ам 20 ажыг чылдар эрткен-дир. Өгленген соонда Барлык суурга бир чыл чурттаан бис. Аар-саар ажылдар-ла кылып турган мен. Мал-маган аразынга өөренип калган кижиге ындазында сагышка бир-ле чүве четпес, чоктанчыы-ла конгуг боор чүве чораан. Каң-оолдуң ачазы ынчан Бижиктиг-Хая фермазынга учётчиктеп турган чүве. Мээң сагыш саарзык турарымны улуг кижи кайын эндээр, фермага саанчылап көрбес сен бе, уруум, Каң-оол-даа эр кижи кайын тоор, трактор-даа башкаргай-ла дээрге, амырай-ла берген мен. Ол-ла хевээр чаңгыс-ла бо фермага ам 20 чыл болганым ол ышкажыл — деп, Кушкаш Сарыглааровна чугаалай-дыр.

Ооң баштайгы башкылары, бо Бижиктиг-Хая фермазының тургустунганындан бээр ажылдап келген саанчылар — Ленин орденинин эдилекчизи Хажыт Самбууевна Куулар, Александра Сединовна Хертек ам кайызы-даа пенсияда. Ынчан чаа-ла 20 хар чедип чоруур, бичежек мага-боттуг ол аныяк уругнуң ажылга кежээзин, туруп-могавас шыдамын хоочун саанчылар магадап-ла хайгааннар. Ынчан Бижиктиг-Хаяга чаңгыс-ла ферма бар, инектерни хол-биле саар, оларның өдээн хол-биле аштаар, чемин база боттары дажыглаар — кылыр ажыл-ла эндерик. Кушкаш ол бүгү аар ажылга черле ундаравас болган.

— Ажылга-даа конгуг-ла салымныг уруг-дур. Көргей-даа силер, алызында барып бо ферманың кырынга үнер саанчы бо эвеспе — деп, Кушкаштың чывыт, кадан мага-бодун Хажыт Самбууевна ынакшылдыг көрүп, чугаалап олургулаар турган.

Хоочун саанчы кайын эндээр. Кушкаштың сагган сүдү чылдың-на өссе-өссе, сөөлгү үеде ол мурнунче кижи киирбестээн. Чүгле эрткен чылын безин Кушкаш Сарыглааровна Каң-оол бодунга быжыглаан 20 инээнден 42000 кг сүттү саар турган, херек кырында 42270 кг-ны саап алган. Бир инекке онаашгыр алырга, ол дээрге 2113 кг болур-дур. Бистиң районга Кушкаш Сарыглааровнадан бедик көргүзүглүг чүгле ийи саанчы бар. Ол дээрге «Хемчик» совхозтуң Ыйгылан фермазында бир инектен-не 2253 кг сүт сагган Б. Иинчик биле «Шекпээрниң» Суг-Кажаа фермазында 2122 кг-ны сагган Р. Куулар олар-дыр.

Ажыл-агый аайы-биле Бижиктиг-Хая салбырынга чораан, Кушкаш Сарыглааровнаның бажыңынга кирип, изиг шайын ижип, хөөрештивис. Саанчының ажы-төлү база көвүдээн — шупту 8 кижи. Улуу Татьяна Кызылдың эмчи училищезинде өөренип турар. Ол — суурда херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү.

— Бо чылын бир инектен-не ортумаа-биле 2000 кг сүттү саап алыр деп хүлээнгеш, социалистиг чарышче Тамара Салчакты кыйгырдым. Ам кол сорулгам болза ол хүлээлгемни чогуур хүусаазында күүседип, ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш ажылдаарым болур — деп, Кушкаш Сарыглааровна чугаалады.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ЦЕХТЕ

Депутатка сөс

Чөөн-Хемчик районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң даараныг цегиниң дааранықчызы Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Б.-К. А. Оржак цегиниң ажылынга, ында социалистиг чарышты организастаанынга хамаарыштыр даараанында чүүлдү чугаалаан. Ону моон адаанда парладывыс.

Амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели Чадаана хоорайда улуг коллективтерниң бирээзи. Р. С. Байыр удурткан даараныглга цеги эргелелде хөй кижилиг коллектив. Цехте дөрт бригада бар. Цехтиң онзагай талазы—ында ажылдап турар кижилер—шупту херээженнер. Чугаамны оларның ажыл-ижинден, хүн бүрү бүдүрүп турары чаагай үүле-херээнден эгелээйн.

Цехте шевер, уран холдуг мастерлер эвээш эвес, оларның ажылы мактаңдыг, өскелерге үлегерлиг. «Уран кыс удазынга ораашпас» дижир болгай. Оларның кайызын черле ол дээр боор. Чижээ, цехтиң дааранықчызы Хеяиг Ондар он бирги беш чылдың баштайгы чылында социалистиг хүлээлгелер күүселдезинге чедип алган көскү чедиишкиннери дээш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан. Коммунистер Светлана Монгуш, Полина Кара-Сал, Хүрең Доңгак болгаш оон-даа өскелерниң ажылы мактаңдыг. Даараан цехтиң шывары быжыкчы кижиниң кайы хире мергежилдииниден, ону канчаар быжып кааныңдан кончуг хамааржыр. Цехтиң быжыкчылары Урана Оорлак биле Клара Доңгак олар аныяк-даа болза ажылынга мергежилдиглер.

Цехтиң чиик хеп даараар бригадазы коммунистиг күш-ажылдың бригадазы аттың эдилекчизи. С. Бай-Кара удурткан даштыкы хеп даараар бригада ол бедик ат дээш туржуп турар. Цехте хууда социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип турарлар база бар.

Бригада бүрүзүнде коммунистерни быжыглаан. Ол участокта ажыл дээш оларның харысалгазы бедик.

Даараныырынга сундулуг аныяктарны цехке өөреникчилеп хүлээп ап, өөредип турарывыс чаагай чаңчыл. Бо хүннерде аныяк ийи уругну даараныырының арга-мергежилинге бригадалар өөредип турар. Хөй-даа эвес үе эртерге, олар бистиң-биле деңге, эгин кожа ажылдап кириптерлер, оларның орнунга база чаа өөреникчилер келирлер.

Социалистиг чарышта кижи бүрү хаара туттунган. Күш-ажылчы маргылдааның түңнелин ай, квартал санында үндүрүп турар. Эрткен чылдың түңнели-биле хууда социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг күүсеткен дааранықчылар бар. Ындыг болза-даа даараныглга цеги эрткен чылда продукция бүдүрериниң чыл планын чедир күүсетпээн. Ону чүнүң-биле тайылбырлаарыл? Продукцияның чедир бердинмейн барганының бир кол чылдагааны—чагыкчылар-биле ажылдың кошкаанда. Ооң түңнелинде чагыгларның кирип турары деӊ-дески эвес. Ындыг болганда чамдык айларда чагыглар удаа-дараа кирип туруп бээр, а чамдыкта—цехке ажыл үзүктели-даа бергилээр. Ийнде, чагыкчыларны чугула херегләэри материалдар-биле хандырылга багай.

Социалистиг чарышка киржилгевистиң дугайын үстүнде база чугаалаап болгай мен. Ындыг-даа болза анаа катап доктаап көрейн. Ону организастаанында четпестер чок деп чугаалаар болза, шын эвес апаар. Бо чугула айтырыгны бисте тургусканында чамдык четпестер, чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар бар. Чижээ, профессионал мергежилди, хүлээнген ажылынга кижилерниң харысалгазын бедидеринге ооң дээштиин ам-даа чавыс. Шак мындыг айтырыгларның чедир тургустунмааны бригадаларның деңдески ажылын хандырбаан.

Эрткен чылдың сөөлгү айларында ажылывыстан түңнел үндүрүп, ону моон соңгаар катаптавазының арга-хевирлерин чугаалашкан бис. Ынчангаш чагыкчылар-биле ажылче улуг кичээнгей угландырары көрдүнген. Ажылдың шынарын экижидер сорулга-биле бригада бүрүзүнүң ол хүн кылган ажылын ажыл шагының соонда түңнеп чугаалажырын дугурушкан бис. Үстүнде четпестерни чайладырының хемчеглерин бо чылдың эгезинден эгелеп, ап чорудуп эгеледивис. Ажылды шын тургускаш, планда көрдүнген продукцияны бүрүн бээрин хандырарын чедип алыры—бистиң кол сорулгавыс. Цехтиң ажылындан бүдүп бүдүрүлге чериниң ажылы улуг хамааржыр болганда ажылга бедик харысалга кол чүүл дээрзин цехте кижи бүрүзү кончуг эки билир. Ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлежиринге депутат кижиниң киржилгези улуг. Ынчангаш депутат кижи болганымда аңаа мээң киириштирер үлүүм биче эвес болур ужурлуг.

ТЕХНИКА КОМАНДИРИ

«Тес-Хем» совхозтуң кол инженери, коммунист Маадыр-оол Сайын-Белекович Аралчор ажылга, билигге сундулуг чоруу-биле трактористен кол инженер чедир депшээн. Элээн каш чылдар мурнунда ук совхоз машина-техниканы эдилээр талазы-биле, багай көргүзүглүг турган, республиканың Улусчу контроль комитединге шыгы чугаалар болуп-даа турган. Ам машина-техниканы камныг эдилээр талазы-биле Тывада безин билдингир апарган. Конкурстарга каш удаа киржип, дээре черлерни ээлеп турар. Ол дээрге техниканың ээзи—кол инженерниң хүн бүрүде кылып келген дээштиг ажылының түңнели-дир.

Маадыр-оол Сайын-Белекович 1960 чылдан бээр техника-биле холбашкан. Ол үениң дургузунда хөйнү көрүп, билип алган. Хамык-ла ужур техниканы эки билиринде, ону үргүлчү хынамчалыг хайгаарап чоруурунда-дыр деп чүвеге ол ыяк бүзүрээн. Ажылдың эге хемчээлинден, бичезинден эгелээн болгаш, оон арга-дуржулгазы улуг. Ол билиг бедидер курстардан, техниктиг номнардан хөйнү билип алган.

Кижилер-биле ажыл кол чүве-дир дээрзин кол инженер апаргаш, эки билген болгаш олче чогуур кичээнгейни салып келген. Ол стол артынга олуруптупкаш, саазын көрүп, кижилер келдиртиринге ыңак эвес. Дулгуурну тудупкаш, халат кеткен чолаачылар, механизаторлар, септекчилер аразында турар. Олар назы-хар, сонуургал, мергежил-даа талазы-биле аңгы-аңгы, аажы-чаңы-даа бот-бодунга дөмейлешпес. Ынчангаш олар-биле чугаалажырда база аңгы-аңгы аргалыг. Сагылга-чурум дээш аажок-ла сагыш салган. Ол халас барбаан. Чолаачылардан Шалык белен алдыртпас, ам ишпес мен дээп-ле, эжиктен үнгеш, ол сөзүн уттуп алыр. Бир өөрге-ле «чымчай» берген көөр, ол хирезинде-ле машиназын мунуп алган болур. Ооң-биле сеткилдиң ханызындан ак-кара чокка чугаалашканынга, ону чагып турарынга Шалык бүзүрээн, багай оруундан чайлай базып чоруур апарган.

Араганы бо-ла «сооглай каштар» чаңчылындан чамдык механизаторлар, чолаачылар-даа белен уштуна бербээн. Оларның-биле ай, квартал дургузунда ажыл негеттинген. Маадыр-оол Сайын-Белекович Аралчор чүгле боду ындыгдар-биле чугаалажып турбаан. Чамдыкта аңаа эш-өөрүн, хөй-ниити организацияларын-даа кириштирип, черле кандыг аргаларны херегледээн дээрил!

Кол инженерниң ап чорутткан солун болгаш ажыктыг ажылдарының бирээзи болза, механизаторларның, чолаачыларның билиг-мергежилин бедидериниче улуг кичээнгейни салып, организастыг ажылдарны чорутканы боорур. Техниканы эки билир кижиниң ажылдаары, ону эдилээри-даа ылгалдыг дээрзин кол инженер үргүлчү бодап, көрүп келген болгаш совхозтуң техниказының эдилелин экижидериниң бир кол негелдези — чолаачыларның, механизаторларның клазын улам бедидери дээрзин директорга, парткомга чугаалап, ол талазы-биле чогаадып кылган план-хемчеглерни эш-өөрү-биле сүмележип, хуралдарга тайылбырлап келген. Ынчангаш совхозтуң бодунуң баазазынга Балгазын училищезиниң болгаш Каа-Хемде ДОСААФ-тың автошколазының удуртулгалары-биле дугуржулга кылгаш, кадрлар өөредириниң курстарын ажыткан. Дыка хөй кижилерни өөреткен. 1976 чылда «Тес-Хем» совхозтуң бир тракторунчылда ортумаа-биле чымчак чер андарылгазынче шилчидерге, 500-600 гектар черни ажылдап кылган болза, ам 1000 гектар четкен. Маадыр-оол Сайын-Белекович ол-ла чылдың гараж эргелекчизинге ажылдап кирип турда, хүнде оң ажыг трактор анаа турар турган болза, ам кандыг-бир чылдагаан-биле анаа турар техника барык чок болган.

Ам совхозта бирги класстың чээрби трактор-машинистер, бирги класстың он чеди чолаачылары ажылдап турар. Билиг бедидери чыл бүрү үргүлчүлеввишаан. Совхозтуң кол инженериниң кылып келген ажылының түңнелин улам бадыткаары-биле дараазында чижектерни база киирип болур. Чүл дизе совхозта 9 кижи составтыг эки турачы автоинспекторлар бар. Олар ээлчег ёзугаар дежурныйлаар. Маршрут үрээр, ээриг чораш техника башкарар чоруктарның саны ам дыка кызырылган. Чүрүм үрээн таварылгада чолаачыны, трактористи-даа коллективтиң мурнунга тургузуптар, немелде шагнал-тележирини казырыр, эвээжедирин профэвилед кежигүннериниң хуралынга шиитпирлептер.

Кижиниң кандыызын-даа чон билир, «чону чоорган, хөйү хөйлең» деп үлегер чугаа чөп. Эки кижини чону деткиир. Маадыр-оол Сайын-Белекович ам Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады. Депутат кижиниң кылыр ажылы, даалгазы-ла хөй. Соңгукчуларының чагыгларын күүседири, олар-биле ужуражыры — депутаттың ажыл-чорудулгазында кол черни ээлеп турар. Ү. Шынаа салбырынга магазинни, Берт-Даг суурда башкылар бажыңын анаа кирген чагыглар ёзугаар тудуп, ажыглалга киирген дээш оон-даа өске. Чагыглар талазы-биле шиитпирлээр айтырыглар-ла хөй. Ону чаңгыс, ийи чыл иштинде шиитпирлээри болдунмас-ла болгай. Чижээ, Өртен фермазынга чаа кажааны тударын соңгукчулар дилээн. Бир-тээ инженер кижи, ийи талазында депутат болганда Маадыр-оол Сайын-Белекович ол ферманың баазазын улам экижидер, механизастаттынган кажааны кылдырар дээш сагыш аарып чоруур чугаажок.

Маадыр-оол Аралчор техникага ажылынга ынак. Ол талазы-биле хөйнү билип ап чоруур. Бир катап мындыг таварылга болган. Трактористеп эгелээни баштайгы чылының бирээзи. Тракторнуң тергезин долдур чүдүрген сигенниң чамдыызын фермага дүжүргеш, артканын хойжулар коданынга чедирер даалганы алган. Хойжуларга чорда орайтаан, Ынчалза-даа Берт-Дагже углапкан. Дүнеки соок салгын соңгаларга сыгырып кээп турган. Чер ортузу эртип келгенде мотору чоорту хөжүледир «чедурүп» чораан, оон шуут соксаан. Дүже халааш, ол-бо көргүлээн, ээриилдерни, кезектерни шенегилээн. Кайын көстүр, чүү билдинер боор. Даарта кээп кылып алгай зап кылдыр бодааш, суурже базыпкан. Ол чорүп орда, чогум чүге ынчап барганыл деп айтырыг ону өрүмнеп-ле чораан. Даарта оолдар келгеш, үрелген хензиг чүүлдү дораан тып алза, мендэ мынчыт, чегенчиниң дээр. Ону машина-техникага өөреткен дагдыныкчызы Сюров Чоодунуң айтып берип турган сүмелери сагышка кирген. Кижиниң кылажы дыртылып, аткаар көргүзээн. Чо-ок! Даарта кээрге, трактор аргажок доң болур. Ол дээш машина-техника база айтырар, куш үндүрер апаар. Улуттыган. «Чок, черле дедир барып көөр-дүр, дорт улаптар деп механик чоп мынча дээр кижи ийик!».

Тракторунче ээптерин ооң сагыш-сеткили албадапкан. Чорүп орда оон сагыжы ажып келген ышкаш сагындырган. Дорт улаптар чоор деп сөс ёзугаар Маадыр-оол шынап-ла ынчанган. Мотор чоорту ажылдай берген. Өөрүшкүнү чүү дээр. Билбезин билип, тиилелгени чедип алган. Хевээ хөзай берген. Суурга дүн ортузу дыка апканда келген. Хоржок-ла дээш хол деткеске, септеттинер эвес. Болза херек, өөренир херек. Ынчангаш ол хамык өөрүн—чолаачыларны, трактористерни өөредип, билиг-мергежилин бедидериниче кол кичээнгейни салып чоруур.

К. ХЕРТЕК.

ДЕПУТАТТАРГА ДУЗА

ТАТАР АССР. Нефтехимиктерниң аныяк хоорайы Нижнекамскиде хоорккүскомнуң чанында совет ажылдың кабинедин тургускан. Ооң ажылын хоорай Советиниң күүскомунуң инструктору Р. Х. Гайнеева удуртуп турар.

Кабинет техниктиг пропагандазының дериг-херекселдери-биле четче хандыртынган.

ЧУРУКТА: улус өөредилгезиниң талазы-биле доктаамал комиссияның кежигүннери Нижнекамскиде совет ажылдың кабинединде.

Е. ЛОГВИНОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникаазы.

БОТТАРЫНЫҢ ХОЛУ-БИЛЕ

Дуржулга

Одесса областың Иванов районунда Петровск суур Советиниң девискээринде ужен беш кудумчу комитеттери ажылдап турар. Олар суур чаагайжыдар ажылга Советтиң күүскомунга биче эвес дузаны чедирип, культура-чырыдышкын болгаш садыг албан черлериниң ажылын экижидер дээш чогуур сагыш салып, суурга ниитиниң корум-чурумун быжыглаарынга улуг дузаны чедирип турар.

Суурнуң Совет Армия кудумчузунуң хөй-ниити комитединиң ажылында эки чүүлдер хөй. Ол комитетти хөй чылдар дургузунда депутат П. Кержик баштап келген. Мурнунда ол кудумчу көрүш чок-ла турган: оңгуг-чиңгилдерлиг, чазын болгаш күзүн малгаш-шалбаалыг — кижи эрай деп-ле кылаштаар. Бо дугайында чугаа суур Советиниң сессияларынга, күүском хуралдарынга каш-даа удаа болуп турган. Адактың соонда бо херекче хөй-ниитини киириштирер деп шиитпирлээн. Кудумчу комитединиң инициативазы-биле ооң чурттакчыларының ниити хуралын чыылдырган. Анаа кудумчу чаагайжыдылгазының дугайында калбак чугаа болган. Ынчангаш кудумчуга байдалды боттарының күжү-биле экижидер деп дугурушкан.

Ол ажылдарны багай эвес күүседип алган соонда, кудумчуның чурттакчылары суг дамчыдылгазын кылырынче кирипкен. Боттарының күжү-биле 650 метр траншеяны каскаш, суг хуваар колонкаларны тургузуп алган. Бир эвес мурнунда сугну кижилер кочалдар-биле ырактан ууп ап турган болза, ам мырыңай амыр болган—бажың чанында колонкадан аксы дыртып алыр.

Суурнуң Совет Армия кудумчузунда кылдынган эки чүүлдер ооң чурттакчыларының боттарының күжү-биле кылдынган, ону кудумчу комитеди уштап башкарган.

Ю. НИКОЛАЕВ.

(«Улус депутаттарының Советтери» журналдан).

Идеология фронтузунуң дайынчызы

КҮЗЕЛИ, ЧҮТКҮЛҮ

Ханды Чанчыковна Кара-оол пропагандистеп келген чылдарында марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир школага пропагандистеп, башкыларының ортузунга теоретиктиг семинарны удуртуп, партийжи даалганы күүседир дээш кызымак ажылдап, теоретиктиг билиин болгаш башкылаар мергежилин доктаамал бедидип келген. Ооң ачызында багай эвес түңнелдерни чедип ап, эки пропагандистерниң санынга кирген. Амгы үеде Кызыл районнуң Кур-Чер ортумак школазында тыва дыл, литература башкылап, совхозтуң уруглар ясли-садында пропагандистеп турар. «СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказы» деп курстуң политшколазында 35 дыңнакчы хаара туттунган. Бо өөредилге чылында дыңнакчыларның четчелээшкинин СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия өөредилгезин улам ыңай сайзыраңгайжыдар дугайында партия Төп Комитединиң доктаалынга дүүштүр чоруткан. Ол ышкаш өөредилгени ооң негелделерин ёзугаар пропагандист чорудуп турар.

Баштайгы кичээлге «Партияның күжү — чон-биле чаңгыс эвинде. Чоннуң күжү — партия-биле чаңгыс эвинде, ооң удуртулгазында» деп темазы пропагандист солун кылдыр эрттирип, чижектерни республиканың, совхозтуң амыдыралындан көргүскен. Партия биле совет улустуң чаңгыс эвиниң үндезин дестерин, ону улам ыңай быжыглаарының чугулазын, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының удуртукчу болгаш башкарыкчы ролюнуң дугайында дыңнакчылар улам хандыр билип алганнар.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, ол Пленумга эш Л. И. Брежневтиң чугаазын политшколага өөренген. Ылаңгыя көдээниң ажыл-ишчилериниң мурнунда он бирги беш чылда салдынган сорулгаларны пропагандист тодаргай чугаалап берген. Аъш-чем программазын тайылбырлап тура, ону боттандырары «Тиилелге» совхозтуң ажыл-ишчилеринден база хамааржыры айыткан. Олардан малдың баш саны өстүрер, продуктуулуун бедидер, тараа болгаш мал чеми культураларының чаагай дүжүдүн өстүрери негеттинип турар. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак нелер болгаш чаштар дугайында канчаар-даа аажок улуг кичээнгейни салып турарын Ханды Чанчыковна чугаалап тура, ол ада сагыш салыышкынга харым кылдыр эки ажылдаарынче ясли-садтың ажылдакчыларын кыйгырган. Чүл дээрге, уругларны төлептиг аажы-чаңга кижизидери амгы үеде чугула айтырыгларның бирээзи, олар күрүнениң келир үеде долу эргелиг ээлери болгай. Ындыг болганда кижи бүрүзү онаашкан ажылынга сеткилиндеп бердинген, ээ-харысалгалыг болуп, уругларның бүгү талалыг кижизидилгезиниче сагыш салырын айыткан.

Ханды Чанчыковнаның эрттирген кичээлдери идей-теоретиктиг деңнели бедик, тайылбырлаан материалдары билдингир, дылы чечен, коллективтиң, совхозтуң, районнуң, республиканың амыдыралы, ажыл-ижи-биле сырый холбаштырган болур. Ооң кол-ла үндезини пропагандист кичээл эрттиреринге баш бурунгаар хынамчалыг белеткенип турарында болур. Херектиг литератураларны, съездилер, пленумнар материалдарын, партия болгаш чазактың удуртукчуларының ажылдарын, чугааларын ломчуур, конспектилээр. Оон аңгыда солуннарны, журналдарны номчуур, телевизорда, радиода медээлерни, дамчыдылгаларны дыңнаар, кыска демдеглелдер кылыр болгаш оон-даа өске.

Политшколаның дыңнакчыларынга чурт иштинде болгаш даштыкыда болуушкуннар дугайында политинформацияны кичээл эгелээриниң мурнунда кылып турарын чурумчуткан. Ону дыңнакчылар ээлчег ёзугаар чорудары доктааткан. Шак мындаар тургусканы оларны политиктиг болуушкуннарны хүн бүрү хайгаарап, дыңнаарынга, чоп мурнунга чүве чугаалаарынга чаңчыктырып, өөредип турар.

Дыңнакчылар кичээлдерге күзелдии-биле келир, ооң ажылынга идепкейлиг киржирлер. Монгуш Анчымаа, Түлүш Билчиңмаа, Валентина Ондар, Александра Бичии-Уруг болгаш өскелер-даа пропагандистиң берген онаалдаларын доктаамал эки күүседип, мактадып турарлар.

Совхозтуң уруглар ясли-садында политшколаның өөредилгезин чогуур деңнелге пропагандист Х. Ч. Кара-оолдуң чорудуп турары ооң кижизидикчилериниң болгаш өске-даа ажылдакчыларының харысалгазын бедиткен, эки ажылдаарынга дузалаан, күш-ажылдың сагылга-чурумун экижиткен.

Т. ХЕРТЕК.

Кызыл район.

Өвүрден медээлер

САРЛЫКЧЫ

Бистиң «Кызыл тук» совхозта 2646 сарлык бар. Ол ам 18 коданда кыштап турар. Бир кодан сарлыкты аныяк малчын Александр Куулар кадарып турар.

А. Куулар 1976 чылда ачазы Хомушку Балдай-оолга дузалакчы кадарчылап ажылдап эгелээн. Ол ынчан-на кызымаккай, эрес-шудургузун көргүскен. Ооң адазы 24 чыл иштинде сарлык кадарып, малдың баш санын өстүреринге, ооң продуктулуун бедидеринге эвээш эвес улуг хуузун киирип, районнуң каш удаа чемпиону болуп, шаңнадып, мактадып келген. Ол бодунуң дуржулгазын оглунга дамчыдып, 1978 чылда сарлыкчын аңаа хүлээткен. Аныяк сарлыкчы чылдан чылче мергежилин бедидип, эки көргүзүглерни чедип ап, совхозтуң мурнакчыларының аразында кирген.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында Александр Куулар төрүүр 100 сарлыкка онаашгыр 95 бызааны камгалап алгаш, районнуң эң тергиин сарлыкчызы деп бедик атты чаалап алгаш, өрттектиг белектер-биле шаңнаткан. Ол ам 150 сарлыкты кадарып турар.

Мурнакчы сарлыкчы А. Куулар бо чылын төрүүр 100 малдан 98 бызааны камгалап алырын хүлээнген. Ону боттандырар дээш күжениишкинниг ажылдап турар.

А. КУУЛАР,
мал эмчизи.

КӨК-САЙЫРДА

Көк-Сайыр-Аксының оң-солагай талаларында кодан хөй чаттылып оъттаан чор. Урдаа болбаанда кыштагга чеде бердивис. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Севил Дагаавна Доңгак сакманчылар Мария Шойдак, Доңгак Кара олар-биле кажаада чаш хураганнар ажаалап тур.

Севил Дагаавна бистиң-биле менди солушкаш, хураганнарже көрүп, чугаалай-дыр:— Бистиңде чымыштыг иш — хой оолдаашкыны уламчылап турар. Ажаазырап-ла тур бис. Хойну эрте, декабрь-февраль айларда төрүүр кылдыр кошкарларны салган улус бис. Ам хой оолдаашкыны колдуунда адакталган. Хураганнар шупту онча-менди доругуп турар-дыр.

— Малыңарның ниити байдалы кандыгыл? Боттарыңар канчаар чурттап, ажылдап тур силер? Ажыл-амыдыралыңарга хамаарыштыр негелделер бар бе?—деп, малчындан айтырдывыс.

— Ажыл-амыдыралывыс эки. Кыштагда электри чырыын киирген, магалыг чүве-дир. Радиону база доктаамал дыңнап, солун-сеткүүлдү үргүлчү номчуп турар бис. Мал чемин четчир, дус болгаш холуксаалыг чемнер. Ылаңгыя чаш малга чиртир эки шыпарлыг сиген бар. Суг сөөртүр машина үзүктел чок кээп турар-дыр—деп, Севил Дагаавна чугаалады.

Депутат малчын бо чылын 100 хойга онаашгыр 95 хураганны камгалап алырын, хой бүрүзүнден 1,6 килограмм дүктү кыргарын, 10 тонна сигенни, 5 тонна көк-суланы, 10 тонна өдекти белеткээрин, кыштаганың септелгезин чаазын бүрүнү-биле септеп доозарын хүлээнген.

К. ХОВАЛЫГ.

«Коммунизмче орук» совхоз.

ҮЛУГ-ХУУЗУН КИИРГЕН

Республиканың күш-ажылчы чедиишкиннерин, мурнакчы арга-дуржулганы чонга чедирип, пропагандалап турар кодээ бижикчилер бисте хөй. Оларның хаты утка сиңниккен материалдары-биле танышып, олардан үлегер ап чоруур кижи мен. Кижиниң хөй-аъдын кедүрүп кээр чүүлдер, корреспонденциялар, рейдилер, рассказтар кайы хөй-дүр. Партийжи чечен сөстүң дамчыдыкчыларының агитас-пропаганда ажылынга үлүг-хуузу улуг.

Партия Тыва обкомунуң марксизм-ленинизм университединиң журналистика факультединче (бот-өөредилге-биле) бо чылын ужен кижи өөренип кирген бис. Дыңнакчыларның эртем-билии, тускай мергежили аңгы-аңгы. Ынчалзажок оларны чаңгыс черге биле тудуп, сонуургалды хевирлээн чүве—журналистиканың чажыды. Оларның мурнунда журналистиң уран мергежилинге өөренип алыр чугула сорулга салдынган. Дыңнакчыларның өөренгиринге таарымчалыг байдалды тургузуп бергенинге шупту өөрүп турар бис.

Факультеттиң дыңнакчылары баштайгы семинардан чоокта чаа ээп чана бергеннер. Солуннар арнынга оларның ажылдары бир янзы чаа утка-шынарлыг кестүп кээри чадавас.

М. ТИРЧИН.

Тес-Хем район.

МАЛЧЫН ИЕШКИЛЕР

Дүкүлдей Куулар уруу Попаан Ондар-биле төрүүр хөй хүлээп алгаш, кадарып турарлар. Оларның коданында төрүүр 344 хойнуң 112-зи хураганнаан болгаш төлү ончаменди.

Дүкүлдей Куулар тос уругнуң иези. Ол уругларының келир үезин, өөредилгезин, кижизиг аажы-чаңы дээш бүгү сеткил-сагыжын салып, боду-биле хөй чылдарда малчыннап, үлегерлиг күш-ажылга көргүзүп келген.

Ооң уругларының хөй кезии улгаткан, ёзулуг кижилер болган. Улуг оглу Көк-оол—мал эмчизи, Светлана—культура ажылдакчызы, Александр — комсомол ажылында. Олар шупту дээди эртемни чедип алганнар. База бир уруу Попаан Ондар Хүндүлелдиң Демдээ ордени-биле шаңнаткан. Амгы үеде иези-биле кадарчылап турар кижи ол. Ол иезиниң изи-биле мурнакчы малчын болурундан аңгыда хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржир. Торгалыг кодээ Советиниң депутады хүлээлгезин эки күүседип турар. Ында херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү.

Дүкүлдей Макыштаевнаның өске уруглары школада эки өөренип турар. Ие кижиниң уругларынга бүзүрели мындыг болур-дур.

Малчын иешкилер ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш төрүүр чүс хойдан 95 хураганны, хой бүрүзүнден 2,1 кг дүктү кыргып алырын хүлээнген ажылдап турарлар.

Н. ДАМДЫН.

РСФСР-ниң автономнуг республикаларында

«МАЛЧЫННАР УНИВЕРСИТЕДИ»

Калмыкияның нарын дүктүг хөй ажыл-агыйының мастерлериниң ат-алдарын Приютненск районнуң Киров аттыг колхозундан адазы болгаш оглу — Годиннер улам алгыткан. Хову-шөлдерлиг ол черниң эң дээре бригадаларының санынга оларның удурткан бригадалары кирген. Республиканың шилчип чоруур шаңналын Михаил Ивановичиге үш удаа, а оон оглу Владимирге — эң дээре аныяк хөйжунуң ак-көк кожаазын тывыскан.

Автономнуг республиканың алдарлыг малчыны М. Годин төрээн ажыл-агыйынга он-он чылдарда ажылдап келген. Оон бригадазы төрүүр хөй бүрүзүнден-не 150 хураганны чеңди камгалап ап, он кг чедир дүкту кыргып ап турар.

Республиканың хөйжуларының оон турлаанда тургустунганы школазынга ол арга-сүмезин чугаалап берип, өске-даа хөйжулар-биле дуржулгазын солчуп турар. Адазының тургусканы «хөйжунуң университединге» Владимир база башкылап эгелээн. Оон удуртканы комсомолчу-аныяктарның хөйжу бригадазы — адазының удуртканы коллективке кол көргүзүглер талазы-биле шуут чоокшулап келген. Аныяк удуртукчу, коммунист Владимир Годин Ленинчи комсомол шаңналының лауреадының хүндүлүг адын чаалап алган.

Автономнуг республиканың хөй ажылдыг коллективтери мурнакчыларның арга-дуржулгазынга чаяныш турар.

П. ШАМРАЕВ.
Приютное.
Калмык АССР.

ООҢ ӨӨРЕНИКЧИЛЕРИ

Чебоксарының электроаппаратура заводунда Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры фрезеровщик Н. Королёвтуң өөреникчилериниң саны ыяштың хөй-хөй адыр дазылдары ышкаш кылдыр улам көвүдеп өскен. Бүдүрүлгеге элээн каш он чылдар дургузунда ол ажылдааш, бедик мергежилдиг ажылчыннарның каш-даа салгалын кижизиткен.

Завод — Чувашияның улуг индустриязының баштайгызы — дайын үезинде көжүрген элээн каш цехтер дайынның баштайгы күнүнде-ле тургустунган. Өске-даа ажылчыннар-биле кады Волгаже Ленинградтан Королёв база чедип келген.

Дайынче чорутканнарның орнунга ажылдап келген назы четпээннерниң баштайгы башкызы — мастер болган.

Становка чондурулга талазы-биле ёзулуг мастер, заводтуң аныяктарының эң дээре дагдыныкчызы — ажыл-ишчи ол кижини көргеш, шынап-ла кижи магадаар. Бо чылын ол база-ла элээн каш кижини өөредип турар.

В. ИВАНОВ.
Чебоксары.

НОМЧУКЧУЛАРГА ТААРЫМЧАЛЫГ

Номчукчуларның чагыы — улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының тускай эртемниглериниң чагыы — республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының Махачкалада ажыттынган филиалы хандырып турар. Чаа ажыттынган ол бажыңның залдары техниктиг болгаш кедээ ажыл-агый литературазының чыткан черлери апарган.

Ол библиотека төвүнге 300 муң том номнарны дамчыдып берген. Ында бүгү ажылдыг номчукчуларга таарыжыр кылдыр тургускан. Республикада бар ном бүрүзүн-не номчукчулар ажыглап болур.

Совет эрге-чагырганың мурнунда чурттакчы чону номчуп, бижип безин билбес чорааш ол черниң культура талазы-биле чедиишкиннери каракка көскү. Чүгле эрткен чылын безин ында он библиотека ажыттынган. Ам хоорайларда болгаш суурларда оларның саны муң чоокшулаан.

В. РАТЕНКОВ.
Махачкала.

БЫЖЫГ ЧЕМ БААЗАЗЫ

Мыйыстыг бода малды семиртириниң талазы-биле Черкассы областа эң бедик көргүзүглерни Звенигород районнуң Ольховецки бүдүрүлгезиниң мал ажылдыглары чедип алган. Ында мал бүрүзүнүң хонукта немелде деңзизи 1200 грамм ажып турар.

Амгы кыштаглаашкынның берге байдалдарында ол чедиишкин чүгле быжыг чем баазазын тургузуп алганындан чедип алдынган. Мал чеминиң кол хевири жом болган, ол ажыл-агыйда чемни кадагалаары-биле тускай шыгжагаларны кылган. Чигир бүдүрүлгезиниң артынчыларын чогумчалыг ажыглаарының аргаларын ол берген.

Мал чеминиң оон-даа өске хевирлерин ында ажыглап турар. Чайгы болгаш күскү үелерде хөй санныг саваңны сигенни механизастаттынган звенолар белеткеп алыр болгаш, малга бээр мурнунда оларны хаандектээш, микро — болгаш макроэлементилер-биле холааш, белеткээр. Оон түңнелинде, мал бүрүзүнге хонукта-ла чогуур нормадан 10-15 кг-ны эвээшти чарыгдап турар. А камнап алдынган чемнер-биле чүс баш малды немей чемгерери көрдүнген.

(СЭТА-ның корр).
Черкассы.

АГРОНОМИЯНЫҢ БҮГҮ-НИИТИ АЙТЫРЫЫ

Күштүг шуурганнар болгаш дүвүлендир чаап турар хар, хөртүктер болгаш дүжүмнер кедээниң хөй-хөй оруктарын эртип шыдавас кылдыр бектеп алганындан шөлдерже чемишчидилгелер сөөртүп четирери бергедеп турар.

Бистиң бойдуувус, бистиң кыжывыс черле ындыг — өске янзылыг болуп шыдавас. Бойдустуң ындыг дүшкүүрелинге удур хөделиринден өске арга чок. Хөрзүн чемишчидилгелери сөөртүр орукту улуг хар тавартыоюп үндүрер аппаар. Ынчанмас болза, черниң чемиштиг чүүлдер баланзызын тургузуп алырынга дузалап шыдавас бис, чаагай дүжүт өстүрүп алыр аргавыс чок.

Шөлдерниң үнүш-дүжүткүр чорууну дугайында сагыш-салыышкынны Бүгү-эвилелдиң агрономия чөвүлел хуралынга (1980 ч.) агрономияның бүгү-ниити айтырыы деп адаан. Ашь-чем программазының чедиишкинниг күүселдези хамыктың мурнунда оон хамаарыжыр.

Хөрзүнүң бүгү-ле үнүштерге амыдыралды берип турар наъдын бойдус муң-муң чылдарның дургузунда тургузуп келген. Хире-таарыы дүжүттер-биле тарылга шөлдеринден алдынган чемиштиг чүүлдерни бойдус чайгаар катап тургузуп аптар үелер тургулаан. Кужениишкинниг чер ажылының хөгжүлдези-биле черлелештир бойдус бодунуң чидирип турар чемиштиг чүүлдерин бүрүнү-биле катап тургузуп ап шыдавастаан, бистиң өзүп орар херегледеривис-биле быраштастаан.

Амгы үеде делегейниң чону бүгү ашь-чемниң дөрттүң бир кезиин минералдыг чемишчидилгелерни ажыглааныының ачызында ап турар. Ындыг чемишчидилгелерни бистиң чурттувус дыка бедик темпилер-биле бүдүрүп турар. Чижээ, 1985 чылда кедээ ажыл-агый 115 миллион тонна туктарны — 1980 чылдаазындан 40 хуу хөйнү — алыр.

Химижилге — дүжүттерни бүдүрериниң күчүлүг курлавыры. Ындыг-даа болза ол «индустриалдыг күчү» чеже-мейниң-даа улуг болза, хөрзүнүң үнүш-дүжүткүр чорууну алыс дөзүн бүрүнү-биле солуп шыдавас. Аңаа баштайгы үндезин — гумус — чок таваарылгада туктар-даа дуза болбас: кирип турар чемиштиг чүүлдерни хөрзүн доктаадып-даа, шиңгээдип ап-даа шыдавас, биологтуг эргилдеге оларның ызырныр черидаа чок, оларның чүгдунуп үне бээрин чүү-даа камгалап шыдавас.

Хөрзүн дээрге бүдүн дириг организм, ооң иштинде гумус болза организмның эге болуп турар дээрзи мурнунда чогууру-биле үнелеттинмейн турган боор-дур. Дыка хөй районнарга туктарны хөрзүнче киирер хемчээлди элээн каш катап улгаттырып турган-даа болза, алыр деп бодааның ёзугаар дүжүт бедивейн турган.

Органиктиг чемишчидилгелерни хөрзүнче четчири-биле киирбейн турары гумустуң эвээжээр чоруунга салдарлыг болуп турар. Чижээ, сөөлгү он чылдарда РСФСР-ниң Кара хөрзүннүг эвес зоназының хөрзүннеринде гумус чартык хуу эвээжээн. А ында ооң эге курлавыры черле шоолуг эвес.

Хөрзүннүң үнүш-дүжүткүрүн бедидериниң бүгү үнер дестерин холуштур ажыглаазының айтырыын минералдыг чемишчидилгелер талазы-биле делегей конгрезе (Москва, 1976 ч.) «бүгү кижи төрелгетенниң ниити херээ» деп көргенин сагындырары солун. Кедээ ажыл-агыйы шыңгыы күжениишкин-биле хөгжүп турар чурттарда хөрзүнче киирип турар чемиштиг чүүлдерниң үштүң бирин-де эвээш эвес кезии «органиктерниң» үлүүнге онаажыр дээрзин бистер ол шуулганга билип алган бис.

Ындыг хамаарылга чүгле «гумустуң ажыктыы-биле тайылбырлаттынмайн турар. Туктар-биле кады хөрзүнче деңгүп-ле он шаа химиктиг элементилер киртиккип турары билдингир болгай, а ындаарга үнүштерде оларның саны 60-70 хире (болур доостаа, чүүл-бүрү каттыжыышкыннарлыг). Янзы-бүрү өдек, торф компостары дыка хөй чүгула элементилер холушкан чемишчидилгелерниң кайгамчык үнелиг комплекстери болуп турар.

Ада-чурт агрохимиязының үндезилекчизи академик Д. Н. Прянишниковтуң: «чемишчидилге азодунуң айтырыын чүгле минералдыг туктар-биле шиитпирлептер деп бодаан-даа херээ чок» деп бадыткалын сагынмайн барып болбас. Хөрзүнге азот балаңзызының үштүң ийи кезии органиктиг азотка онаашкан турар ужурлуг, а бистиң дыка хөй черлеринде үштүң бирин-де безин четпейн турар.

Черлерниң органиктиг чемишчидилгелерин чыып белеткээри хөй-ле чылдагааннар-биле чер ажылының химижидериниң темпизинден мурнаап турар ужурлуг. Эртемденнерниң санап турары-биле алырга, ширикгелген-хүлденчек болгаш арга-арыгның куу хөрзүннериниң органиктиг бүдүмелдериниң ажыктыг шынарын чедип алырда, тарылга шөлүнүң бир гектарынга-ла 10-15 тонна органиктиг чемишчидилгелерни киирер.

Москва, Ленинград, областарының, Украинаның, Белоруссияның, Прибалтика республикаларының болгаш өске-даа чамдык зоналарының элээн хөй ажыл-агыйлары ол бетинни хемчээлди шагда-ла ажып эрткеннер — амгы үеде тарылга шөлүнүң гектар бүрүзүнге онаштыр 20 ажыг тонна «органиктерни» киирип турарлар. Ындыг-даа болза хөрзүннү чер-черниң чемишчидилгелери-биле чуртта ниити хандырып турары чер ажылының амгы үедеги херегледеринге дүүшпейн турар — тарылга шөлүнүң гектар бүрүзүнге онаажып турары чүгле 3,5 тонна. Ортумак дүжүттүң бедивейн турарының бир кол чылдагааны ол эвес ыйнаан?

Шөлдерниң үнүш-дүжүткүр чорууну күчүлүг курлавырынче ындыг янзылыг кичээнгей чок чорук-биле моон соңгаар эштежип болбас. «Хамыктың мурнунда черниң үнүш-дүжүткүрүн бедидеринче көрдүнген» капитал салыышкыннарның долузу-биле ажыглаарын СЭКП-ниң XXVI съездизи чугула болгаш албан херек деп санаан. Бистиң бүгү байлаавыс черде үнүп турар. Тарааның, мал чемнериниң, ногааларның болгаш өске-даа культураларның дүжүттериниң чаагай чоруу — черниң куюнде.

Бо беш чылда «органиктиг чемишчидилгелерни бүрүн-биле болгаш ажыктыг кылдыр ажыглаан турарын хандырары» Кол угланыышкыннарда көрдүнген. 1985 чылда оларны 1,1,2 миллиард тонна чедир ажыглаары тодараттынган. Терең харлыг шөлдерде амгы үеде хөй чүве шиитпирлеттинип турар. Тарылга шөлдериниң үнүш-дүжүткүрү кандыг немелдени алган турарын, келир күзүн кандыг дүжүт болурун кышкы хүннер элээн тодарадыр.

А. СМИРНОВ.
СЭТА-ның хайгааракчызы.

ДЕЛЕГЕЙДЕ БОЛУУШКУННАР ДОПЧУЛАЛЫ

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

1. ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААН ҮН

Профэвилелдериниң X Бүгү-делегей конгрези бо хүннерде Гаванада болуп, профэвилел шимчээшкининиң туруп келген бүгү төөгүзүнде ооң эң улуг шуулганы болу берген. Бүгү диптериниң 260 миллион ажылчы чоннарын төлээлээн 140 хире делегациялар Кубаның найысылалынга чыылган. Ол — амгы делегейде болуушкуннар чорудулгазынга улуг салдарны чедирип шыдаар арга-шинектиг күчүлүг күш-тур.

Мындыг шуулган латин-америк черде, Кубада, бир-ле дугаарында болуп турары бо, мону бөмбүрзектиң барык талазында баштайгы социалистиг күрүнениң делегейде бедик ат-алдаржыын хүлээп көргени кылдыр үнелеп турар. Бөгүн Төп Америка — планетаның «изиг» точкаларының бирээзи болуп турар болгаш тайбыңның, боо-чепсекти эндере бүдүрерин болдурбазының, социал депшилгениң нүүрүнде делегейниң профэвилел шимчээшкинин бодурген үнү ол кавының улустарын камгалаар дээш бааза күчүлүг чаңгылапып үнер ол байдалды конгресстиң организакчылары барымдаалап көргени чигзиниг чок.

Кубата, Никарагуага, Гренадага болгаш Сальвадорнуң демисежип турар улузунга кыжаныышкынныг АКШ-тың дайын белеткелдери Кариб далайының болгаш Төп Американың девискээринде хайнышкыннын чорун турар. Кыжаныышкыннар кампаниязын чидиглендирбишаан, империалистиг кол күрүне ындыг арга-биле Латин Американың чурттарында революсчу-демократтыг чорудулгаларны моондактаар кордап салып турар.

Сальвадорда халаптыг байдал тургустунган, «өлүрүкчүлер чазаа» деп атта кирген шериг хунтазынга удур ёзулуг улусчу тулчуушкун ында чорун турар. Сальвадорнуң хунтазынга америк шериг чепсээ бээрин көвүдедирин агартыр дээш АКШ-тың президентизи Рейган кижиниң эргелериң сагыырының талазы-биле ол чуртта «депшилге» бар кылдыр медеглээринге безин четкен. Ынчаарга Сальвадор — Төп Американың мага-бодунда ханы төктүп чыдар балыг-дыр. Бодунуң чонунга хамаарыштыр ёзулуг кырып өлүрүүшкүннү боттандырып турар хунтаның талазындан «кижиниң эргелерин сагып турарының дугайы» чугаалаар дээр болза, кижиниң арын-нүүрүнүң сооргу, артыышкыннары безин эстип калыр. «Кижиниң эргелерин камгалаар» дээр чылдак-биле АКШ-тың чорудуп турар ийи арынныг кампаниязының буурлашкынының чадазы ындыг-дыр. Рейганның администрациязы «бодунуң эргелерин камгалаары» дээр чүвезин Никарагуаның дискек кырынга олуртур азы Кубаже халдаашкын кылыр «эрге», тодаргайлаарга хамаарыштыр чоруктуң оруу-биле чорун орар улустарны неседир «эрге» кылдыр билип турары илдең-дир.

Профэвилелдериниң X Бүгү-делегей конгрезиниң киржикчилеринче чоруткан бодунуң чагаазынга Л. И. Брежнев мынча деп демдеглээн: «Профэвилелдериниң кол сорулгазы — күш-ажыл кижилериниң эргелерин камгалаары. Оларның эң чугулазы — тайбың чурттап догуннаар эрге-дир». Бо конгресс «бистиң үевистиң кол айтырыгларын — тайбыңның, демократияның, социал депшилгениң айтырыгларын күш-ажыл кижилериниң эрге-ажыктарынга таарыштыр шиитпирлээри дээш делегейниң профэвилел шимчээшкининиң демиселинге чугула үеде болу бээр» деп бүзурелин ол илергейлээн.

2. ДАЙЫНЗЫРАК БЮДЖЕТ

1983 сан-хөө чылының АКШ-тың конгрезинге киирттинген бюджет төлевилелин бүгү делегейде шыңгыы шүгүмчүлей берген. Каттышкан Штаттарның шериг күчүзүн тайбың үеде кажан-даа турун көрбээн кылдыр улгаттырарын ол бюджетте көрген. Шериг чарыгдалдары бо чылын 219 миллиард доллар болуп турарындан келир чылын 263 ажыг миллиард доллар чедир кодуруур, а өөредилгеге, кадык камгалалынга, социал дузаа чедиреринге чарыгдалдарны 43 миллиард долларга кызырар. «Рейганның бүгү стратегиязы делегейде дүшкүүрлүг чорукту күштелдирериңче угланган. Оон сорулгазы — шериг дөзевилелдерин үргүлчү өстүрерин, шериг күжүнүң талазы-биле ССРЭ-ден ажыг турарын чедип алыры болуп турар-дыр» деп, Францияның «Юманите» солуну бижээн.

Ак бажыңның даштыкы политиказының авантюристиг угланыышкыны болгаш амгы администрацияның реакцылыг, чонга удур иштики угланыышкыны АКШ-тың чаа бюджединиң төлевилелинде көрүнчүкте чүве дег көстүп чыдар. Вашингтоннуң боо-чепсекти эндерилдиреринче угланган сарыыл чок политиказын буруу шаппышаан, америк «Майами таймс» солуну мынча деп бижээн: «Рейганның администрациязының экономиктиг болгаш социал ниитики политиказының үреттүнелдери — ажыл чоктарның санының кедергей өскени, кижилерниң кызамдадыышкынга болгаш човулан-хилинчекке таварыжып турары-дыр. Улуг халаңче чоорту союп бар чыдар чорук ооң даштыкы политиказындан тода көстүп келген ол чорук стратегтиг ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаар дугайында Совет Эвилели-биле чугаалажыышкыннарны уламчылаарындан ойталап турарындан илергейлеттинип турар».

Пентагоннуң боо-чепсекти улам эндере бүдүрүп турарынга удур делегейге калбак кампанияны нептередир дээш шиитпирни АКШ-тың бөлүк хөй-ниитичи болгаш шажынчы көскү ажылдакчылары, культура ажылдакчылары хүлээп алган. Ядролуг дайынны болдурбас дээш демиселди күштелдирериңче хөй-ниитиниң мөөннээрин чедип алырын кузээр бис деп, сураглыг америк хөй-ниитичи ажылдакчы Д. Кейс медеглээн.

Вашингтонну канчаарга-даа ежээниг көөр хөөн кирбээн-даа болза, АКШ-тың эвилелчилери безин америк администрацияның боо-чепсекти улам эндерилдиреринче угланыышкынын дыка шүгүмчүлеп турар. Америк бюджеттиң төлевилелин «чепсектиг үнтээпкин» деп адавышаан, Англияның «Дейли миррор» солуну мынча деп бижээн: «АКШ-тың президентизи шериг күчүзүн тайбың үеде кажан-даа турун көрбээн кылдыр өстүрериниң оруунда турун алгаш, ындыг американнарны ол дээш албан-үндүттү улам хөйнү төлээриңче албадапкан».

Тайбыңга ындыг хөй-ниитиниң хөөнүн илергейлевишаан Алжирниң АПС дээр информация агентилели рейганчы бюджетти «дайын бюджеди» деп адаан. Рейганның администрациязы иштики-даа, даштыкы-даа политиказынга тайбыңны ажыктыг чүүл кылдыр шилип алган деп, ол агентилел айыткан. Ол дайынны национал-хосталгалыг шимчээшкиннерге болгаш делегейниң бүгү депшилгелиг күрүнелеринге удур америк үлетпүр хартааччылары чорудуп турар.

3. БАЙДАЛ ДҮШКҮҮРЕЛДИГ

Турцияда дүшкүүрлүг иштики политиктиг байдал хевээр артышаан, профэвилел хосталгаларын базып болгаш демократияның турза чогуур норма-чижектерин дора көрүп турар. Албаның парлаттынган сан-медээлерин ёзугаар алырга безин 1980 чылдың сентябрьда шериг кижилерниң эрге-чагыргага кирген үезинден бээр 31 муң ажыг кижи хоругдалга оргулаан, 7 муң ажыг кижини политиктиг чылдагааннар-биле карабажыңнарже киир октаан. Барыын талакы парлалганың дыннадыгларын ёзугаар алырга, туттуруп хоругдаттырганнарның саны он-он муң. Хоругдаттырганнарны хилинчектеп, дорамчылап турарының дугайында медээлер бар. Чуртта бүгү-ле политиктиг партияларның, аныяктар болгаш херээженнер организацияларының ажыл-чорудулгазын хораан. Парламентини тараткан, дээди өөредилге черлериниң ажыл-чорудулгазынга шыңгыы контрольду тургускан болгаш ындыг ажыл-чорудулганы кызыгаарлаан. «Коммунистерни күзээшкин-биле көрген» болгаш «коммунистиг ажыл-чорудулгалыг» кылдыр сезиглеттирген бүгү кижилерге удур деңнилээшкиннерниң калбак кампаниязын нептереткен. Ындыг буруудадыышкыннар-биле тудуп хоругдаашкыннарны Турцияның чепсектиг күштеринге бааза чоруткан. Францияның неделя санында үнер «Юманите димаш» солуну 300 турк офицерлерин тудуп хоругдаан деп дыңнаткан.

Туруп турар ёзу-чурумнуң политиктиг удурланыкчыларынга удур он-он судтаашкыннар амгы үеде Турцияның янзы-бүрү хоорайларында болуп турар. Стамбулда судтаашкын делегейниң хөй-ниитизиниң ханы килеңнээшкинин хайныктырган. Турцияның эң улуг профэвилел каттыжыышкыннарының бирээзи — Революсчу ажылчыннар профэвилелдериниң конфедерациязының 52 удуртукчуларын болгаш активчилерин судтап турар. Чурттуң көскү профэвилел ажылдакчыларынга удур «хоралакчы ажыл-чорудулгалыг», «удурланыышкын чыскаалдарын болгаш манифестацияларын организастаан», «коммунистер-биле харылзаалыг» деп буруудадыышкыннарны недүргеш, оларның шуптузун өлүрүп шаажылаар деп шииткелди үндүрерин прокурор негээн.

Революсчу ажылчыннар профэвилелдериниң конфедерациязының чиңгине даргазы А. Баштюрк, ол профэвилел каттыжыышкынының чиңгине секретары Ф. Ишыклар ол буруудадыышкынны шиитпирлиг ойтур шаапкаш, конфедерацияның бүгү ажыл-чорудулгазы чурттуң конституциязынга дүүштүр боттандырып келгенин болгаш турк ажылчы чоннарның үндезин эрге-ажыктарын база чаалап алыышкыннарын камгалаарынче угланганын онзалап демдеглээн. Шериг трибуналында суд чорудулгазын судтаттырыкчыларга хамаарыштыр дерзии важылаашкынның байдалында эрттирип турар мындыг байдалда боттарының хүлээлгелерин күүседип шыдавазын медеглээш, удурланыышкынның демдээ кылдыр оларның адвокаттары судтуң хуралдаар залын кагташ чоруткан, ам ол адвокаттарга кыжанып, оларны коргудуп-даа турар.

Бодун «кижиниң эргелериниң камгалакчызы» кылдыр көргүзүп турар Рейганның администрациязы ол эргелерни НАТО талазы-биле бодунуң эвилелчизи — Турцияның дерзии ёзу-биле үреп турарының дугайында чаңгыс сөс-даа чугаалавайн турар ол факт бодунче кичээнгейни эвдирип турар. Оон туржук, агрессчи блоктуң мурнуу талазын быжыглаарын болгаш Турцияны Ортаакы база Чоокку Чөөн чүктерге агрессчи үүлгедиишкиннеринге тепкиш чер кылдыр ажыглаарын кызыткаш, Вашингтон Турцияга шериг болгаш экономиктиг дузаламчызын соксаал чокка немей өстүрүп турар. Америк парлалга медээлерин ёзугаар алырга, бо сан-хөө чылында ол дузаламчы 700 миллион доллар, а келир чылын улам өзүп, ол санга 100 миллион доллар немежир.

В. МАТЯШ,
Г. КУВАЛДИН.
(СЭТА).

КАНАДАНЫҢ КОММУНИСТЕРИНИҢ СЪЕЗДИЗИ

ТОРОНТО. (СЭТА). Канаданың ажылчы чоннарының амыдыралчы эрге-ажыктарын, тайбыңның болгаш социал депшилгениң херээн камгалаарынга бүрүн шиитпирлиин Канаданың коммунистери бодунуң XXV съездизинге илергейлээн.

ККП Төп Комитединиң ажылының дугайында болгаш амгы үе-чадада партияның сорулгаларының дугайында Канаданың Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Уильям Каштан съездиге политиктиг илеткелди кылган. Коммунистиг партияның тургустунганындан бээр 60 чылы-биле кадышырлаштыр амгы съездиниң чыылганын илеткелчи онзалап демдеглээн. Канаданың Коммунистиг партиязы эрткен алдан чылдарның дургузунда чурттуң ажылчын ангызының, күш-ажылчы чонунуң эрге-ажыктары дээш, тайбың дээш чайгылыш чок демисежип келген болгаш демисежип-даа турар.

Бүгү делегейге тайбыңны камгалаар, улустарның айыыл чок чоруун хандырар дээш демиселге шиитпирлиг рольду боттуг социализмниң, Совет Эвилелиниң, социалистиг дем каттыжылгазының ойнап келгенин болгаш ойнап-даа турарын Канаданың Коммунистиг партиязы бүрүн хүлээп көрүп, ССРЭ-ниң тайбың бүгү инициативаларын илии-биле деткип турар деп, У. Каштан медеглээн.

Делегей байдалының нарын үезинде партияның съездизи чыылганын илеткелчи болгаш делегаттар демдеглээн. АКШ-тың администрациязының дайынзырак даштыкы политиказын, өске чурттарның иштики херектеринче оон холгаарлап кирижиишкинин Канаданың коммунистериниң съездизи шыңгыы буруу шаапкан.

СЭКП-ниң делегациязының баштыңы, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизиниң оралакчызы А. С. Черняев съездиге чүве чугаалаан. Канаданың коммунистериниң XXV съездизинге СЭКП ТК-ның байырлыг чагаазын У. Каштанга ол дамчыдып бээрге, съездиниң делегаттары болгаш аалчылары дииминттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. Кызыл шөлдү болгаш Кремльди металлга сиилбип кылган чурукту — СЭКП ТК-ның белээн съездиниң президиумунга ол база дамчыдып берген.

ИНДИЯГА КЫЖАНЫЫШКЫН

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның айыыл чок чоруунга кыжаныышкынныг кылдыр дайын белеткелдерин Кыдат калбартып турар. Индияның информация агентствозунуң дыңнатканын ёзугаар алырга, Индия-биле кызыгаарлашкан Тибеттиң девискээринде амгы үеде 500 муң хире солдаттарны болгаш офицерлерни мөөңнээп болуп турар. Ол шериглерниң хөй нуруузун Индияның кызыгаар районнарынче чоокшуладып турар.

Тибеттиң девискээринде шериг оруктарын, аэродромнарны, радио станцияларын Кыдат далаш-биле тудуп эгелээн. Амгы үеде Тибетте тос шериг аэродромнары, он беш радио станциялары бар. Үш районнарда ракета установкаларын дерип тургускан.

Күш-ажыл кижилериниң амыдырал байдалдарын улам-на баксыдырынче, ажылчыннарны бүдүрүлге черлеринден массалыг-биле үндүрериңче, социал херегледериңге бюджет чарыгдалдарын кызырарынче угланган чазактың программазынга Японияның ажылчы чоннары шыңгыы удурланып турар.

Чурттуң ажылчыннары боттарының амыдыралчы эрге-ажыктары, демократтыг эргелери дээш демиселин тайбың дээш демисел-биле сырый холбаштырып турар. Токиога болган хөй муң кижилиг митингиниң (чурукта) киржикчилери «Ажылчыннарны ажылдан үндүрерин соксадыңар!», «Экономиканы милитаризастаарынга шыңгыы удурланып тур бис!» деп лозуңнарны, плакаттарны тудуп алгаш, келгеннер.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ЭРГЕЖОК ЧУГУЛА

МАДРИД. (СЭТА). Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле човулел хуралдың киржикчилери күрүнелериниң төлээлекчилериниң Мадридте ужуражыышкынның үзериңче угланган АКШ-тың делегациязының хөделиишкиннери Барыын Европа чурттарында шыңгыы айыылзаныышкынны болдурган. Америк делегацияның ол хөделиишкиннери Барыын болгаш Чөөн чүктүң аразынга чугаалажыышкыннарны үзериңге чедирип турар.

Англияның даштыкы херектер министри лорд Каррингтон парлалга конференциязын кылган болгаш Хельсинкиге эгелээн чорудулга үстүп болбас ужурлуг деп медеглээн.

Делегей байдалы нарын болгаш дүшкүүрлүг-даа болза Мадридте ужуражыышкынның уламчылаары дээш Францияның туржуп турарын ол чурттуң даштыкы харылзаалар министри К. Шейсоннуң медеглээнин Франс Пресс агентствозу дыңнаткан.

Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразынга чугаалажыышкыннарны уламчылаарынче Швецияның даштыкы херектер министри У. Ульстеннуң кыйгырганын Рейтер агентствозу дамчыткан.

Германияның Социал-демократтыг партиязының даргазының оралакчызы Г.-Ю. Вишневский «Нордзее-Цайтунг» солунга интервью берген болгаш Мадрид ужуражыышкынының үзер болза, ол чорук «соок дайынга» делегейни чайлаш чок катап чедире бээр ийик деп медеглээн.

А. ХАДДАМНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ТУНИС. (СЭТА). Сирия Араб Республиканың премьер-министриниң оралакчызы болгаш даштыкы херектер министри Абдель Халим Хаддам «Ас-Сабах» солунга интервью берген болгаш Совет Эвилели-биле найыралдыг харылзааларны Сирия моон соңгаар-даа улам-на беккидир апаар деп медеглээн.

Араб чурттарының Лигазының чөвүлелиниң онза сессиязының ажылынга киржип, Туниске барган үезинде Сирияның даштыкы херектер министри Совет Эвилели-биле кады ажылдажылга САР-ның болгаш өске-даа араб чурттарның эрге-ажыынга чугула ужур-дузалыг болуп турарын демдеглээн.

Харылзааларны тургускан

ДЖОРДЖАН. (СЭТА). Гайананың болгаш Никарагуаның аразынга дипломаттыг харылзааларны тургусканы дугайында тускай чарлаан.

Никарагуаның даштыкы херектер министриниң оралакчызы Виктор Тиноко баштаан Никарагуаның делегациязы Гайанага барып чораан үеде ийи чурттуң аразынга дипломаттыг харылзааларны тургусканы дугайында документиге ат салдынган.

БИЛИИН, МЕРГЕЖИЛИН БАРААЛГАТКАН

Кызыл-Мажалыктың № 1 ортумак школазынга Татьяна Фёдоровна Куулар чээрби чеди чыл дургузунда орус дыл, литература башкылап келген. Бо аразында дыка хөй оол-дар, кыстарны школаны доостуруп, амыдыралдың делгем оруунче киирген. Дуржулгалыг башкы өөреникчилерге быжыг билигни бээр дээш демисежип келген. Ооң удамындан сөөлгү тос чылда башкылап турар эртеминге чүс хуу өөредилгени ол чедип алган.

Татьяна Фёдоровна школаның өөредилге-кижизидилге ажылын экижидер дээш үргүлчү сагыш салып чоруур. Ооң удурткан дыл башкыларының методиктиг каттыжыышкыны дээре ажылдыгларның бирээзинге хамааржыр. Олар дуржулгалыг башкыларның кичээлдеринге олуржуп, арга-дуржулгазының дугайында илеткелдерни дыңнап, сайгарып турар. Аныяк башкыларга дузалаарынче кичээнгейни салган.

Школаның болгаш суурнуң хөй-ниити ажылдарынга Т. Ф. Куулар идепкейлиг киржип турар. Ленинчи темага лекцияларны ажылчы чоннарга, школачыларга доктаамал номчуп келген болгаш оларның хүтдүткелин чаалап алган. Школада ленинчи комнатаны, лекторлар бөлүүн ол органи-застаан. Ленинчи комнатага В. И. Лениннің, ооң соратниктериниң амыдыралының, ажыл-чорудулгазының, ленинчи чагыгларның амыдыралга боттанып турарының, бистиң партияның, чонувустуң эрткен революсчу, дайынчы, күш-ажылчы оруунуң, эш Л. И. Брежневтиң ажылдарының дугайында болгаш өске-даа темаларга кичээлдер эртип турар. Комнатаның ханаларында аскан чуруктар, материалдар ёзугаар экскурсияларны чорудуп келген. Ленинчи комнатага өске школаларның өөреникчилери, башкылары, пионер вожатыйлары кээп, ооң ажылының дуржулгазын таныжып турар.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: башкы Т. Ф. Куулар кичээл үезинде.

Ш. КУУЛАРНЫҢ фотозу.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

Алдан-Маадыр суурнуң Самбажык аттыг Культура бажыңы. Маңаа чогаалчы Екатерина Тановаиың «Илбилиг согун» деп шиизиниң көрүлдези доозулган соонда, көрүкчүлер биле артистерниң аразынга ужуражыышкын болуп эрткен.

— Бо кежээ «Илбилиг согун» деп шииниң киржикчилери, бистиң хүндүлүг артистеривис-биле ужуражылга эрттирип турар-дыр, эштер! — деп, Моңгуш Ак-кысович Семдер-оолдуң чугаазы-биле ужуражылга кежээзи ажыттынган. Чаа шииниң дургайында ол дараазында сөстерни чугаалаан:

— Шииниң автору—ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү баштайгы тыва херээжен чогаалчывыс Екатерина Танова болур. Ол кидинтүлүк бодунуң чогаадыкчы четтиктелиишкиниң үезинде бо шиини бижээн-дир. Шиини бодум хуумда онза сонуургадым. Тыва сценада бо фантастиктиг тыва шииниң көстүп келгени аажок өөрүнчүг-дүр. Шии улуг-даа, бичии-даа көрүкчүлерге таарыжыр. Ылаңгыя өөреникчилерге онза өөредиглиг, солун. Бир янзы онзагай бижиттинген шии болуп турар.

Дараазында сөс ап чүве чугаалаары-биле башкы Оюн-дар Оюн-оол туруп келген.— Бо көстүп келген фантастиктиг шии, тыва чогаалдың хөгжүлдезинде база бир базымдыр. Шииде болуп турар болуушкуннар-биле хөгжүм болгаш чурук каасталгазы аразында таарыжып турар. Шииде артистерниң ойнап турары бир янзылыг, ылаңгыя кол рольдарда артистер Анзат Куулар биле Александр Шеминиң ойнап турары кончуг бүзүренчиг. Ындыг-даа болза эрткен үеде хайыраатының ырлап орар ырызы меңээ арай-ла таарышпады. Ол Бээжинден чиңнеп чораан кижиниң ырызын ырлап орар-дыр. Ырны өскертип болбас бе? Оон ыңай ында бичии кадарчының «Уйгу эмі» деп турар сөстери бар. Эрги шагда ону өскээр адап турган эвес деп бе? Келир үени автор тывызык көргүскен. Чүгле Мерген биле кадарчының аразында чугаалары бичии узадыпкан болза эки-даа ышкаш. «Эки кызып өөренир херек! Келир үеде чүгле угаан-медерелдиң дузазы улуг» дээн чижектиг байдалга ийи кижиниң аразында чугаазын немей бижээн болза деп саналдыг мен. Бо шиини бижиир дээш автор улуг чогаадыкчы күштү үндүргени маргыш чок. Шииде эрткен үени көрүп орарга бүзүренчиг. Эрги Тываның амыдыралын бичии-ле көргүзүгде шын илереткенин айтыр апаар.

Эртем-техниканың бурунгаар хөгжүлдезин, ооң депшилгезин, ол үеде кижилерниң угаан-медерелиниң канчаар сайзырай бээрин, шииниң ийиги кезээ—келир үе көргүзүп турар.

Бистиң суурнуң культура амыдыралында четпес талавыс — чогаал ажылы. Солуннарга материал безип бижиптер кижилер тывылбас болгай. Бо шиини көрдүвүс, бо талазы-биле ажылды сайзырадып көрээлиңер, эштер!

Шииниң утказын башкы Маадыр Саал мынчаар чугаалаан: Эрткен үедеп эгелээш, келир үеге чедир экономиканың канчаар сайзырап кээрин автор шииде бижээн. Шииниң маадырларының холдарынга туттунуп келир илбилиг согун— ол дээрге эртем болгаш кижиниң угааны-дыр. Өөреникчилер кончуг кичээнгейлиг көрген болза, келир үе сценазында астынган борбак бөмбүктен чеди чүзүн чөлээш оңу зал иштинге чырып чоруп турду. Бо болза, чогаалчының физика эртемин ажыглаарын херечилеп турары ол. Черле мынчап шииде төөгү, астрономия, физика эртемнерин элээн ажыглаан боол турар.

Шииде четпес чүүл —маадырларның чугааларында гиперболаны эвээш ажыглаан. Хөөреди аарак чугаалаап сөстер эвээш деп турарым олдур ийин. Оон ыңай ийи чаңгыс чедир билдинмес сөстер бар. Чижээ: «Видеотелефон». Улуг класстарның өөреникчилери бо сөстү шору билирлер болгай, а бичиилер чүү деп сөс дээрзин орта билбес болур ийин. Ынчангаида бо сөстү көрүкчүлерге тайылбырлап чедирзе эки болгу дег. Ооң утказын тыва дылга ханы илередир.

Бо шиини оон-даа ыңай сайгарып, көрүкчүлерниң берген санал-оналынга даяныр алгаш, катап бижиир болза, моон эки дээш шии үнүп болур. Ужуражыышкынга ук шииниң авторы, төөгү эртемнериниң кандидады, ССРЭ-ниң чогаалчылар болгаш журналистер эвилелдериниң кежигүнү, республиканың хөгжүм-шии театрының директору Екатерина Дуктуг-ооловна Танова база кириш-кен. Ол чыылгаиларга өөрүп четтиргенин илереткеш, бодунуң чогаадыкчы планнарын таныштырган.

А. ШОЮН.

МААДЫРЫ —БО ҮЕНИҢ КИЖИЗИ

Россияның профессионал сценазының Фёдор Волковтан бистиң үеге чедир төөгүзү «Юбилей, азы театрның тургустунганындан бээр 225 чыл эртенде ол канчап барганыл» деп шииде, тода көстүп турар. Совет уран чүүлдү хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш Октябрь Революциязы орден-биле шаңнаткан. Драманың А. С. Пушкин аттыг үлегерлиг театры ооң баштайгы көргүзүүнче көрүкчүлерни чалаан.

Чоңга бараан болуру театрның ажыл-чорудулгазының кол мөзүзү болуп келген. Ооң сценазынга ада-чурт уран чүүлүнүң эң улуг мастерлери—В. Давыдов, М. Савина, В. Комиссаржевская, Е. Корчагина-Александровская, Н. Черкасов, Н. Симонов, Ю. Толубеев ойнап чораан. «Ревизорну» болгаш «Угаандан човалаңны» аңаа эң баштай тургускан. Орус культурага ук театрның ужур-дузазын В. Белинский Москва университединиң база Эртемнер академиязын тургусканы-биле деңнээн. Театр дугайында ол болгаш өске-даа хөй үнелээшкиннер, кинохрониканың ховар кадрларын шииде киирген, ук шии боду алдарлыг артистерниң чаңчылдарынга пушкинчилерниң шынчызын база катап көргүскен.

Бо үениң кижизи —юбиляр театрның хөй-хөй шиилериниң кол маадыры, театрга Улуг Октябрьның соонда совет драматургия быжыгып, хамааты-артист хевирлеттинген. ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Горбачёв удуртуп турар коллектив көрүкчүлер-биле сырый харылзаалыг. Артистер БАМга болгаш «Атоммашка» чедип, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң хоорайларынга гастрольдап барып, бодунуң уран чүүлүн эвилелдешкен республикаларга көргүскен. Олар ам Томскиге чогаадыкчы отчёт кылып баарлар.

Театрның өңнүктериниң бирээзи «Электросила» каттыжыышкынның ажыл-ишчилери, артистер олар-биле кады ажылдажылга дугайында керээни он чыл бурунгаар чарган.

— Бистиң хүннерниң маадырын, бодунуң соондан өскелерни эдертип турар маадырның овур-хевирин сценага тургузуп турары дээш Пушкин театрынга өөрүп четтиргенивисти илергейлеп турар бис—деп, каттыжыышкында бригадир, театрның уран чүүл чөвүлелиниң кежигүнү Ю. Сидоров чугаалады.— Мен бодаарымга, театрның сцена мастерлериниң бедик хүлээлгези чогум-на харын ол деп бодаар мен.

СЭТА-ның корр.

Ленинград.

СПОРТ ◆ СПОРТ ◆ СПОРТ ◆ СПОРТ ◆ СПОРТ ◆ СПОРТ

МАСТЕР ТИИЛЭЭН

Биатлонга Кызыл хоорайның «Спартак» эки тура спорт шиитилелиниң ажык бирги чери дээш маргылдаазы эрткен дыштаныр хүннерде «Тайга» станциязынга болган. Аңаа республиканың эң шыырак дээн биатлонистери киришкен.

Маргылдааның баштайгы хүнүнде улуг улус 20 километрге, а элээди оолдар 15 километрге күжүн шенешкеннер. Спорттуң бо хевири хаак спортунга бодаарга бир янзы. Маңаа 3-4 килогрмм аар боо чүктеп алгаш, хаак оруунга чүгле дүрген маңнаары эвес, а харын кара адарының талазы-биле база бедик мергежил херек.

Биатлон маргылдаазының дүрүмүн ёзугаар 20 километрниң чарыжынга баштай 4 километрни эрткеш, чыдып алгаш 5 караны ынча ок-биле адар ужурлуг, а бир эвес спортчу оон шуптузун часпайн адыптар болза ол чаңгыс-даа минута шииткел чок хаак оруун уламчылаар. Беш октан чеже караны адып шыдавайн барган хаакчыга бир караны адып шыдавазы дээш-ле 1 минутаны оон 20 километрни эрткен үезинге немээр. Адып чадап каан караның саны немешкен тудум ооң айыткан хемчээли эрткен үезинге шииткел минуталары база немежири чугаажок.

20 километрниң хаак оруунга биатлонистер баштай 4 километрни эрткеш, чыдып алгаш, ооң соонда база 4 километрниң соонда туруп алгаш, а ооң соонда ол-ла мергежилгелерни 4-4 километрлерни эрткеш катаптаар. Ынчангаш 20 километрниң чарыжынга олар ниитизи-биле 20 катап кара адарлар. Аңаа частынган караның саны хөй болган тудум, шииткел минуталары улам көвүдээр.

Биатлонга ССРЭ-ниң спорт мастери, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының студентизи Сергей Бабкин хаак оруунче ийи дугаарында үнген. Ынчангаш ооң соонда үнген шыырак спортчулар Владимир Чуруто, Сергей Астраханцев оларга кончуг таарымчалыг болган. Чүге дээрге олар ооң соонда үнген болгаш ооң канчаар кара адып чоруп турарын база билип ап чоруур.

Сергей баштайгы 4 километрни эрткеш, чыдып алгаш аткаш беш ок-биле 5 караны арыг аткаш, боозун чүктээш улаштыр маңнап чорупкан. Спорттуң бо хевиринге Тываның баштайгы спорт мастери Сергей Бабкин 20 километрни 54 минута 55 секундада эрткеш, ниитизи-биле 5 караны часкаш 5 шииткел минуталарын алган. Ынчангаш ооң ам ниити үези 59 минута 55 секунда апарган. Оон эки үеин көргүзүптер спортчу чок болган. Сергей ССРЭ-ниң спорт мастери деп бедик адын бадыткаан. Ийиги черни ээлээн, хоочун хаакчы Владимир Чуруто тиилекчиге 13 минутаны ойлаткан. Ол дээрге хаак оруунга халыыр болза 3.4 километрни эртип болур үедир. Таңдының спортчузу Сергей Астраханцев үшкү черни ээлээн.

Элээди оолдарның 15 километрге чарыжынга Бай-Хаактан келген Олег Надин бирги черни ээлээн. Ол айыткан хемчээлди ниитизи-биле 51 минута 28 секунда эрткен. Ооң командада эжи Олег Лошев — ийиги. Кызылдың кедээ ажыл-агыйы техникумунуң сургуулу Леонид Оруспай —үшкү черлерни алганнар.

Биатлон маргылдаазының 10 километрге чарыжынга оон дүрүмүн ёзугаар баштай чыдып алгаш, ооң соонда 8 километрни эрткен соонда туруп алгаш кара боолаар. Бир эвес маңаа 5 караның бирээзин-не чазар болза ол спортчу ам штраф кылдыр артык 150 метрни халып эртер. Аттынмаан караларның саны хөй болган тудум хаакчының артыкка халып эртер хемчээли улам көвүдээр. Ынчангаш биатлон спортунга чүгле дүрген маңнаарынче кичээнгей салыр эвес, а харын караны часпас адар дээш бүгү таламыг белеткенири чугула.

Бистиң республиканың биатлонистери зона маргылдааларынга киришкеш, хаак оруун кончуг дүрген эрткеш, кара адарынга хөй үнелиг минуталарны чидирип турарлар. Ынчангаш республиканың шилиндек командазының биатлонистери белеткел үезинде кара адарынче чугула кичээнгейни салыры күзенчиг.

Болуп эрткен маргылдааның киржикчилери март айның эгезинде болур республика маргылдаазынга белеткенип эгелээннер.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: чемпионнар Сергей Бабкин биле Олег Надин.

МОСКВА ТЕЛЕФОНУ: дүүн, бөгүн, даарта

Москва хоорайның телефон четкизиниң улуг почтазында байыр чедирген муң-муң открыткалар (ажык чагаалар). Оларда «1982» база «100» деп саннарны бижээн. Бо чыл найысылалдың харылзаачыларының юбилейлиг чылы: чүс чыл бурунгаар Москваны телефончударын эгелээн турган.

Ынчангаш СЭТА-ның корреспондентизи Москва хоорайның телефон станциязының начальниги В. Ф. Васильев-биле интервьюзун байыр чедирген ажык чагаалар-биле эгелээн.

«Чүс чылдар» бурунгаар Москва-биле чергелештир телефон четкизиниң хөгжүлдези Петербургка, Одессага, Ригага база эгелээн турган. Ынчангаш он бирги беш чылдың ийиги чылын бистиң чуртта телефон юбилейиниң чылы деп санап болур»— деп, Виктор Фадеевич чугаалаан.

Кузнецк көвүрүүнге хол-биле ажылдадыр баштайгы телефон станциязы 1882 чылда 26 абонентиге бараан болуп турган. Ол даңзыда чаңгыс-даа ат айытпаан, бодап көөрге, ынчап телефонну чүгле улуг чагырыкчылар, байлар, садыгжылар ажыглап турган хевирлиг.

Ам Москваның телефон четкизи ийи миллион чеди чүс муң номерлерлиг. Телефон харылзаазы совет эрге-чагырганың чылдарында улуг хөгжүлдени алган. 1917 чылга чедир Москва хоорайга номерлерниң саны алдан муң хире турган.

Найысылалдың иштики харылзаазының төөгүзү солун, ол дээрге баштайгы беш чыл планнарының күш-ажылчы ээлчеглери, телефон четкизин катап тургузуп, чаартканы, ону чаа техника-биле чепсеглээни, баштайгы АТС-терниң тудуу болган оон-даа өске.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында найысылалдың телефон четкизиниң ажылдакчылары маадырлыг чоруктуң үлегерин көргүскеннер. 1941 чылда хоорайның харылзаазы үзүктелиишкин чок ажылдап турган. Хүрээлениге харылзаа специалистери тулчуп турган септекчилерниң тускай ротазы дайынның эң-не берге үезинде безин харылзааның үзүктел чок, тода ажылдаарын хандырып турган.

Ам Москваның чүс чуртталга бажыңының 70-и-ле телефоннуг, кудумчуларда тургустунган 28 муң телефоннар кезээде далажып чоруур чурттакчыларга, хоорайның хөй санныг аалчыларынга бараан болуп турар. Бо беш чылда хоорай четкизиниң күчүзүн 650 муң номерге улгаттырары көрдүнген.

Эрткен чылын дыка хөй москвачылар бажыңнарынга телефон тургустуруп ап, телефон тургузарының чагыы бир дугаар элээн эвээжээн. Он бирги беш чылдың төнчүзүнге чедир бажыңга телефон тургузарының чагыын бир чыл хире хуусаада күүседири чедип алдынар.

— Найысылалды телефончударында чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар база бар—деп, чугаалааш, Виктор Фадеевич уламчылаан... «Главмострой» тудуг эргелели телефон станцияларының инженер дериг-херекселин тургузар бажыңнарын тудууп кончуг оожум чорудуп, бо чылын [illegible] муң номерлерниң дериг-херекселин тургузар ужурлуг чеди бажыңның дөртүн тудугжулар ам-даа ажыглалга киирбээн.

Ам найысылалдың телефон станциязында 20 муң кижи ажылдап турар. Оларның улуг нуруузу кызымак, бодунуң херээн билир ишчилер. Харылзаачыларның ажыл-чымыжы нарын берге, бүдүн хонукта ажылдап турарлар. Олар станцияларны, харылзааның улуг шугум ажылагыйларын хайгаарап, аппараттарны септеп, чер адаанда кабельдерни кожуп, найысылалда он миллион номерлерниң үзүктел чок ажылдаарын хандырып турарлар.

Моон соңгаар телефон дамчыштыр чугаалажыр үени эвээжедир сорулга салдынган. Телефон-биле чүгле кыска медээлерни дамчыдар деп чүвени уттуп болбас. Электриин камнаар дугайында кыйгырыгны телефон харылзаазынга база хамаарыштырары чугула. Телефон-биле чугаалашкан үени барымдаалап телевирни доктаадыр телевилел ам бар. Чамдык хоорайларга кылган немелде счётчиктерни ажыглаарга чугаалар эвээжеп, элээн чурумчаан. Ындыг хемчеглерни Москвага ажыглаары база көрдүнген.

Б. ГРИЩЕНКО.

ШООЧАЛЫГ КЛУБ

Эргим редакция!

Биеке, «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа суурда чурттакчыларынга дуза кадарыңарны дилеп бижип ор бис.

Клувувусту көөр болзуңарза, үргүлчү-ле эжиинде кара шооча астына берген турар. Ооң эргелекчизи Валентина Силиг-оол та чүңу бодап турар кижи? Бистиң бодалывыс хүннүң эвес-даа болза, дыштаныр хүннерде кежээлер, ужуражылгалар эрттирери улуг берге эвес болгу дег.

Кино ында-хаая болгулаар. Ынчаарга клубту Намчал угбай чылыды одап-ла турар. Чылыг-даа болза ээн бажыңга кымнар кээрил? Ооң херээ чүл, анаа-ла оттулар чүүл төндүрер дээн-даа ышкаш.

Суурда культура-массалыг ажылдар чоруттунмайн турарындан арагалаашкын, чурум үрээшкиннери-даа болгулаан.

База бир четпес чүве суурда бичии садыгның ындыг-ла эки ажылдавайн турары. Аъш-чем садар дээш суурдан үш километр Суг-Аксынче кылаштаар апаар. Бистиң суурнуң садыы ийи чыл бурунгаар өрттенген соонда, чаа магазин туттунмаан.

Суурнуң культурлуг амыдыралынче кичээнгей салыр үе келген боор.

Д. КАРА-КЫС,
С. ХҮРЕН
болгаш өске-даа чурттакчылар.

Агаар

Республикага кожер булуттаар, хар чагбас. Мурнуу-барыын углааныышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 31—36 градус соор.

Кызылга кожер булуттаар, хар чагбас. Агаарның температуразы дүне 34—36, хүндүс 17—19 градус соор.

ФЕВРАЛЬ 16-ДАН 18-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ФЕВРАЛЬ 16-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Композитор Т. Хренниковтуң чогаалдарындан концерт. 9.20 — «Тоол аалдап келди». «Хүрүмпеткен оол». 10.20—«Бар-даа болза, бүзүренчиг эвес». 11.20 —Медээлер. 11.25—14.15 —Чапсар. 14.16 — Медээлер. Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнүнге документалдыг фильмнер программазы. «Балтий далайның Бирги флоду». (Хроника болгаш сактыышкыннар). «Солдат мен, авай». 15.20 — «Аваның школазы». 15.50 — «Салют, пионерия!» Тбилисиниң Пионерлер бажыңының уругларының уран чүүл коллективтериниң концерти. 16.50 — «Дагдыныкчы». Тележурнал. 17.20 — Шупту кижилерге стадион. 17.50 — «Пластилин чараа-чечен». Мультфильм. 18.00 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин —амыдыралга».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45— Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.10 —Телемедээлер. 19.20 — Телелекторий, «СЭКП-ниң экономиктиг политиказы амгы үе-чадада».

МОСКВАДАН

19.20 —«Чайка» деп балет-фильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 —«Аныяктарның адрестери». 22.40—01.00 — «Руде право» солунунуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ЧССР биле ССРЭ-ниң шилиндек командаларының оюну. Чапсарда —бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 —Француз дыл. 12.30 — Төөгү. 5 класс. Бурунгу Грецияның театры. 13.00 — ПТУ сургуулдарынга. Физика. Чырыктың чалгыгланчак болгаш квант шынарлары. 13.30 — Совет күрүне болгаш эрге-хоойлу үндезиннери» 8 класс. Колхоз эрге-дүрүмнери. 14.00 —«Шыдыраа школазы». 14.30 — Бойдус эртеми. Арга-арыг куржааның бойдуу. 14.50 — Амгы совет шии чогаалында күш-ажыл кижизи. 15.50 — Медээлер. 16.00—18.00 —Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00—«Чоннуң уран чүүлү». 18.30 — «Чуртталга тудуунга бедик темп».

МОСКВАДАН

19.00 — «Сальвадорнуң ажыг-шүжүү болгаш килеңи». Документалдыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

19.20 — «Бо кандай Королев». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

19.30 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!», «Хуулгаазын экран».

КЫЗЫЛДАН

19.45 — «ССРЭ-ниң 60 чылынга—60 күш-ажылчы неделя».

МОСКВАДАН

20.15— «Делегей панорамазы». 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35—22.35— «Чажыт ады «Мурнуу чүктүң чаңныы». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

ФЕВРАЛЬ 17-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 —«Кышкы аялгалар». Делгеренгей классиктиг музыканың концерти. 9.30 — «Чажыт ады «Мурнуу чүктүң чаңныы». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 10.30 — «Кино аян-чорукталының клуву». 11.30 —Медээлер. 11.34 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Тургузукчуларның одурууңда» деп телефильмниң баштайгы көргүзүү. 15.35 —«Орус чугаа». 16.05 — «Буратино делгелгези». 16.35 — «Берге километрлер». Документалдыг телефильм. 16.50—ССРЭ биле Нигерияның аразында дипломаттыг харылзааларны тургусканының 10 чылынга. Нигер республиканың аас чогаал ансамблиниң концерти. 17.15 — «Горнистер, кыйгыга харыыланар!» 18.00 — «Кижи болгаш хоойлу».

КЫЗЫЛДАН

18.30 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 —Экономика камналгалыг болур ужурлуг», «Соңгу чүкке чылыг болзун дээш». 19.20 —«Эрги болгаш чаа ырлар». 20.00 —Экранче үнгениниң 40 чылынга. «Немец-фашистиг эжелекчилерни Москва чоогунга чылча шаапканы» деп документалдыг фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—«Мээң амыдыралым —опера». ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Богачёваның чогаадыкчы ажылының дугайында фильм-концерт. 22.35—Бөгүн делегейде. 22.50 —Документалдыг фильм. 23.00 —23.45 —Мөчилиг хоккейге ССРЭ чемпионады. «Зоркий» — «Вымпел». 2-ги үези. Красногорскиден дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.30— География. 7 класс. Карпаттар. Крым. Кавказ. 13.00 — ПТУ сургуулдарынга. Ниитилел эртеми. СЭКП—ажылчын ангының, бүгү совет улустуң партиязы. 13.30 —Ниити биология. 9 класс. Органиктиг амыдыралдың хөгжүлдезиниң ныназыдыглары. 14.00 — «Мээң эргим Сашам...» Александр Одоевскийге турасхаалтап. 14.55 —Тиилелгениң хол үжүктери. 15.40 —«Ужар чүүлде дефектоскопия». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.50 —Медээлер. 16.00—17.00 —Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.00 —«Горизонт». Киноальманах. 17.40 —«Шуурганнап турда». Документалдыг фильм. 18.00 — Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң симфония оркестриниң концерти. 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Янтарь». Документалдыг фильм. 18.55 — «Чоннуң күжү — партия-биле чаңгыс эвинде». Кызыл хоорайның № 10 школазының башкыларының бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң литература-хөгжүмнүг композициязы. 19.20 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.30 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Каарганның үулгедиглери». 19.45—«Бодунга шиитпирлээр». 1-ги дамчыдылга — «Кижилерге дээш эргелерни калбарткан». Курск областың партия организациязының ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажылының дуржулгазындан. 20.30 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35—22.40— «Чажыт ады «Мурнуу чүктүң чаңныы». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы.

ФЕВРАЛЬ 18-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Горнистер, кыйгыга харыыланар!» 9.40 — «Чажыт ады «Мурнуу чүктүң чаңныы». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 10.45 —Москваның күрүнениң культура институдунуң студентилериниң концерти. 11.30 — Медээлер. 11.35 —14.15 — Чапсар. 14.15 —Медээлер. 14.35 — «Өңнүктерниң экраны». Социалистиг чурттарның телевидениезиниң документалдыг фильмнер программазы: «Бир хоорайның овур-хевири» (МАР), «Чаңчылдар болгаш уран кылыглар» (БУР), «Татры» (ЧССР) 15.15 —«Элээдилерге музыка программазы». Ф. Листтиң чогаалдары. 17.00—ССРЭ биле Үстүкү Вольтаның аразынга дипломаттыг харылзааларны тургусканының 15 чылынга. Кинопрограмма. 17.20 —«Миллионнарның ленинчи университеди». «Кижиниң иштики сагыш-сеткилиниң дугайында».

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Хөй-ниити амыдыралының экраны». 18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —«Паша+Ира». Документалдыг телефильм. «Өгбүле амыдыралындан» деп бөлүктен. 19.50 — «Чаңгыс рейс кылыр чолаачы». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—«Өңнүктерниң арыннары». 22.20 — «Бөгүн делегейде». 22.35—23.05 —Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң эстрада-симфония оркестриниң концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 —Испан дыл. 12.30 — Ниити биология. 10-гу класс. 13.00—«Аваның школазы». 13.30 — Физика. 9-ку класс. Газта болгаш вакуумда электрилиг ток. 14.00 — А. Прокофьевтиң поэзиязы. 14.30 — «Гобелен». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.40 — «Порт». Уран-чечен фильм. 15.50—Медээлер. 16.00 —17.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.00—«Елена Образцова ырлаар». Фильм-концерт. 17.30 — Уругларга фильм. «Ыракта ортулуктуң чажыды».

МОСКВАДАН

18.00 — Тюмень областың уран чүүл коллективтериниң күүселдези.

КЫЗЫЛДАН

18.30 —Телемедээлер. 18.45 — «Киев. Төөгүнүң тывызыктарын ажытпышаан». Документалдыг фильм. 19.00 —Телемедээлер. 19.10 — Чарлалдар. 19.15 — «Тиилелгеге чедир 19 ай артканда». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

19.30 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Каарганның хуулгаазыннары». 19.45 — «Ол черинге шиитпирлээр». 2-ги дамчыдылга». —20.30 — Концерт. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.45 — «Мээң эргимнерим». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Дужаал: боолап болбас!» 10.00, 12.00, 16.00, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Анаа дайынчы Александр Матросов» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, «Гранат ортулуктарында» 16.50, 18.50, 20.50 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Эрткен хүннүң фактылары», (2 сериялыг) 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Пятницкая кудумчуда трактир» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Улуг сүзезиниң шилин алган кижизи» 18.30 (узаткан), 20.30 (узаткан).

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретарьаттың 2-23-35, партийжа амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаида 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 70.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер-чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00255